

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 613 групи

Дячук Мар'яна Андріївна

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент **Бигар Г.П.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №3 від 7 листопада 2023 р.*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

АНОТАЦІЯ

Дячук М. А. Соціальне виховання молодших школярів в умовах Нової української школи. – Рукопис. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 013 Початкова освіта. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2023. – 90с.

Дослідження виконано згідно сучасних тенденцій та підходів до соціального виховання дітей у початковій школі в контексті впровадження концепції Нової української школи. Науковий пошук спрямований на вивчення нових можливостей та викликів, що відрізняються у зв'язку із сучасними трансформаціями в системі освіти.

Аналізуючи реалізацію соціального виховання в рамках Нової української школи, робота спрямована на розгляд інноваційних педагогічних підходів, методів та інструментів, які сприяють формуванню соціальної компетентності та розвитку моральних цінностей у молодших школярів. У центрі уваги дослідження – вплив нових навчальних програм, педагогічних стратегій та цифрових технологій на соціальний розвиток дітей.

Дослідження також орієнтовано на висвітлення важливості співпраці між педагогами, батьками та іншими учасниками освітнього процесу у створенні оптимального середовища для соціального виховання. Враховуючи виклики та можливості Нової української школи, робота висвітлює стратегії та практики, спрямовані на розвиток позитивної соціальної вихованості та толерантності серед молодших школярів.

Одним із ключових аспектів кваліфікаційної роботи є акцент на врахуванні національних та культурних контекстів, адаптованих до потреб української освіти, для забезпечення ефективності соціального виховання в умовах нового освітнього стандарту.

Ключова поняття: соціальне виховання, соціалізація, Нова українська школа, особливості соціального виховання дітей молодшого шкільного віку, педагогічні умови.

ABSTRACT

Dyachuk M. A. Social Education of younger schoolchildren in the conditions of the new Ukrainian school. – The manuscript. Master's thesis for obtaining a master's degree in specialty 013 primary education. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2023. – 90 P.

The research was carried out in accordance with current trends and approaches to social education of children in primary schools in the context of implementing the concept of a new Ukrainian school. Scientific search is aimed at exploring new opportunities and challenges that differ in connection with modern transformations in the education system.

Analyzing the implementation of social education within the framework of the new Ukrainian school, the work is aimed at considering innovative pedagogical approaches, methods and tools that contribute to the formation of social competence and the development of moral values in younger schoolchildren. The study focuses on the impact of new curricula, pedagogical strategies, and digital technologies on children's social development.

Key concept; social education, socialization, new Ukrainian School, features of social education of primary school children, pedagogical conditions.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	8
1.1 Аналіз проблеми соціального виховання особистості у науковій літературі.....	8
1.2. Сутнісна характеристика соціального виховання молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.....	16
1.3. Особливості соціального виховання дітей молодшого шкільного віку.....	29
Висновки до першого розділу	38
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	41
2.1. Змістові компоненти, критерії, показники та рівні сформованості соціальної вихованості молодших школярів.....	41
2.2. Дослідження стану соціальної вихованості молодших школярів	48
2.3. Обґрунтування педагогічних умов формування соціальної вихованості молодших школярів в умовах Нової української школи.....	59
Висновки до другого розділу	68
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку початкової освіти виховна діяльність є однією із важливих складових освітнього процесу та передбачає активні зміни змісту, методів, засобів її здійснення, які сприятимуть формуванню соціально активного молодшого школяра. Соціальне виховання молодших школярів завжди залишається актуальним завданням в освітньому процесі. Воно спрямоване на формування соціальної компетентності, моральних цінностей та навичок у дітей, а також на виховання їх у дусі взаємоповаги, толерантності та співпраці. У молодшому шкільному віці проблема соціального виховання особливо актуалізується. В цей період відбуваються важливі зміни у житті дитини, а саме – набуття нового соціального статусу «школяр». Цей період найбільш сензитивний у розвиток соціальних здібностей людини. У цьому віці дитина набуває соціального досвіду, починає засвоювати норми спілкування та поведінки.

Соціальне виховання в умовах Нової української школи визначають як цілеспрямовано керований процес соціального розвитку, соціального формування особистості людини, допомога людині у засвоєнні та прийнятті моральних відносин, що склалися в сім'ї та суспільстві, прийнятті правових, економічних, цивільних та побутових відносин, спрямований виховання людини з урахуванням її особистісно-соціальних проблем та, відповідно до соціальних потреб середовища, його життєдіяльності.

Результатом соціального виховання буде соціально сформована особистість, готова до усвідомленої вихованості та самостійної творчої діяльності, здатна ставити цілі та вирішувати соціально значущі завдання.

У цьому віці дитина не має достатньо досвіду виконання ролей, це призводить до затримки соціалізації і впливає на повноцінне виконання ним власних соціальних ролей.

Основним інститутом соціалізації у молодшому шкільному віці є освітній заклад. Він забезпечує учневі систематичне соціальне виховання, яке безпосередньо сприяє засвоєнню соціальних і ролей, а тому освітнє установа

має підготувати людину до життя у суспільстві й у широкому значенні. Цінність освітніх установ у питаннях соціального виховання в тому, що вони створюють умови для формування повноцінної особи дитини, здійснюють допомогу в засвоєнні та прийнятті моральних норм, а також правових, економічних, цивільних відносин.

Стан дослідження проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить про значний інтерес педагогів та психологів до проблеми соціального виховання особистості, зокрема: І. Бех, О. Киричук, О. Кононко, В. Тернопільська та ін. Питання соціального розвитку, соціальної вихованості особистості були предметом вивчення Т.Алексєєнко, М.Альохін, Т.Герлянд, В.Грабовської, С.Канішевської, В.Кремень, Г.Костюка, О.Лавренко, А.Мудрик, В.Оржеховська, В.Петрушенко та ін. Соціальний розвиток особистості розглядається вченими як установа та інтеріоризація системи взаємин з іншими людьми і явищами навколишньої дійсності.

Актуальність окресленої проблеми зумовлена освітнім протиріччям, яке полягає в тому, що з одного боку – соціальне виховання молодших школярів затребуване, з іншого – недостатньо повно визначено зміст цього процесу початкової школи в умовах реалізації Концепції Нової української школи. Тому темою нашого дослідження обрано «Соціальне виховання молодших школярів в умовах Нової української школи».

Об'єкт дослідження – процес соціального виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови соціального виховання учнів початкової школи.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати педагогічні умови соціального виховання учнів в умовах Нової української школи.

Відповідно до поставленої мети в дослідженні визначено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз проблеми соціального виховання особистості у науковій літературі.

2. Охарактеризувати сутність процесу соціального виховання учнів початкової школи.
3. З'ясувати особливості соціального виховання дітей молодшого шкільного віку.
4. Визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови соціального виховання учнів в умовах Нової української школи.

З метою розв'язання окреслених завдань застосовано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз наукової літератури, порівняння, класифікації, узагальнення для з'ясування змісту ключових понять дослідження; порівняльно-історичний метод зарубіжного та вітчизняного досвіду соціального виховання молодших школярів; узагальнення та систематизація для концептуалізації основних положень дослідження; *емпіричні* – діагностичні (інтерв'ю, анкетування, тестування), обсерваційні (включене та опосередковане спостереження); констатувальний експеримент – для вивчення стану сформованості соціальної вихованості молодших школярів; статистичні – кількісна та якісна обробка даних.

Теоретичне значення. Уточнено сутність і зміст понять «соціальне виховання молодших школярів», описано особливості соціального виховання у дітей молодшого шкільного віку, визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови соціального виховання учнів в умовах Нової української школи.

Практичне значення. Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями початкових класів при організації і здійсненні виховного процесу в умовах Нової української школи.

Структура роботи. Дослідження складається з анотації українською мовою, анотації англійською мовою, вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Аналіз проблеми соціального виховання особистості у науковій літературі

З появою робіт із соціальної педагогіки наприкінці ХІХ століття, вперше почала розглядатися як наукова категорія – соціальне виховання.

Теоретичне обґрунтування соціальної функції школи у 20-ті роки. минулого століття належить С.Т. Шацькому. У 50-60-ті роки. ХХ ст. реанімується інтерес до наукової розробки питань соціального виховання та ролі виховного потенціалу соціуму. Ініціаторами стає низка вчених Німеччини: К. Молленгауер, Х. Міскес, А. Мерінгер, А. Флютнер. Соціальна педагогіка «у східному блоці» поступово інститується як теоретичне осмислення та обґрунтування масового «соціального виховання» як робота в соціумі. Дитина не тільки об'єкт для виховання, а насамперед людина, яка має життєві потреби, і в ситуації, коли в школі вона лише «школяр», означає, що до уваги береться тільки її «частина». Це, на жаль, позиція нашої несоціальної школи.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років. ХХ ст. соціально-педагогічний підхід орієнтує на гармонізацію відносин особистості та суспільства, людини та середовища, духовно-моральне виховання людей. Інгредієнтом соціального виховання стають соціально-педагогічні знання як невід'ємна частина загальної культури та соціальної політики, своєрідний каталізатор інтелектуального та морального потенціалів людини в макросоціумі та мікросоціумі, а властиві освіті та вихованню педагогічні функції – важливим регулятором відносин у соціальній політиці, у створенні комфортних умов розвитку особистості різних середовищах її проживання.

Соціальне виховання як поняття та як процес розглядалося багатьма вченими. Здійснимо контент-аналіз поняття «соціальне виховання» у науковій літературі.

За українським словником С.У. Гончаренко: «Соціальне виховання – це складова частина процесу соціалізації, педагогічно регульована та цілеспрямована на формування соціальної зрілості та розвитку особистості за допомогою включення її до різних видів соціальних відносин у спілкуванні, грі, навчанні та соціально корисної діяльності» [17].

Філософський словник за редакцією В. Шинкарука подає наступне тлумачення: «Соціальне виховання – вирощування людини у спеціально створених виховних організаціях у процесі планомірного створення умов щодо цілеспрямованого позитивного розвитку та духовно-ціннісної орієнтації» [72].

Енциклопедія освіти ілюструє таке визначення: «Соціальне виховання – цілеспрямовано керований процес соціального розвитку, соціального формування особистості; допомога людині у засвоєнні та прийнятті моральних відносин, що склалися в сім'ї та суспільстві, прийнятті правових, економічних, цивільних та побутових відносин; спрямоване виховання людини з урахуванням її особистісно-соціальних проблем та відповідно до соціальних потреб середовища його життєдіяльності» [20].

Система соціального виховання у дослідженнях сучасних авторів розглядається як спосіб організації життєдіяльності та виховання підростаючого покоління, що є цілісною і упорядкованою сукупністю взаємодіючих компонентів та сприяє розвитку особистості для її повноцінної інтеграції в соціум. У структурно-змістовному плані – це комплекс цілей, єдність людей, які ведуть діяльність з їх досягнення, відносини між учасниками, довкілля, соціально-педагогічна діяльність та управління, що забезпечує життєздатність системи. Звідси випливає, що система соціального виховання включає все те, що формує людину як повноцінного члена суспільства, а специфіка її реалізації полягає в тому, що вона орієнтована на

встановлення контактів із зовнішнім середовищем, що оточує особистість (родина, різновікові об'єднання, установи та ін) та слабо регламентована.

У розумінні С.Кирилюк, «соціальне виховання – процес, у якому відбувається засвоєння традицій культури та суспільства, у якому зростає, формування цінностей. І сім'я як головний і основний його осередок стає своєрідним провідником, який із покоління в покоління несе досвід та знання, накопичені раніше. Саме для того, щоб сприйняття навколишнього світу індивідом згодом не стало спотвореним, батьки створюють у будинку правильну психологічну атмосферу – атмосферу довіри та взаємної поваги» [25, с. 220-223].

Це і є первинне соціальне виховання дітей.

«Соціальне виховання людини – це тривалий виховний процес, у якому беруть участь педагоги, батьки, громадські об'єднання. У процесі соціального виховання не всі сторони дають правильну оцінку того, як дитина засвоює цінності, традиції, культуру суспільства або співтовариства, в якому вона має жити» [14, с.21].

Багато педагогів включають соціальне виховання у процес соціалізації. Соціальне виховання на відміну від загального процесу виховання загалом має здійснюватися саме соціальним педагогом за допомогою спеціалізованих засобів і методів роботи.

Грунтуючись на вищезгадані визначення, можна сказати, що соціальне виховання – це цілеспрямований процес розвитку соціально значущих якостей особистості, засвоєння та прийняття моральних відносин у суспільстві та взаємодії з ним, за створених умов.

Внаслідок соціального виховання відбувається усвідомлення індивідом і корекція значимих йому цінностей, мотивів, потреб, норм, звичок поведінки і в психологічному плані є процесом взаємодії вихователя та вихованця. Соціальне виховання тісно пов'язано з навчанням, загальною та професійною освітою, психологічною підготовкою особистості, самоосвітою та самовихованням.

Головним завданням соціального виховання є підготовка до життя в соціумі через усунення перешкод інтеграції дитини в суспільство, на відміну від виховання взагалі, яке також пов'язане з підготовкою до життя, але через розвиток індивідуальних здібностей. Педагог в цьому аспекті здійснює функції підтримки, супроводу, стимулювання та інших.

Соціальне виховання розглядається як вид виховання, дане розуміння представляється ширшим, оскільки має відношення до понятійно-категоріального апарату всієї педагогіки, зокрема й соціальної. Тому, соціальне виховання перебуває у одному ряду з вихованням фізичним, трудовим, моральним, розумовим, естетичним тощо.

Як будь-який інший вид виховання, ідентифікація якого можлива лише під час виконання дитиною відповідної діяльності, виховання стає соціальним у разі, коли здійснюються конкретні види соціально орієнтованої (соціально корисної) діяльності. Саме специфічний вид діяльності, у якому реалізується соціальне виховання, детермінує його практико-орієнтований характер, надає йому самостійного статусу та робить відмежованим від інших видів виховання. Тільки в цьому випадку можна говорити про те, що у дитини формуються особливі особисті якості, відносини, ціннісні орієнтації, життєві установки, що дозволяють їй адекватно функціонувати в суспільстві, адаптуватися до його умов.

Зазначимо, що залучення вчителя в ході соціально корисної діяльності дітей цілком можливе, якщо ця діяльність потребує особливої компетентності педагога під час керівництва її виконанням. Таке розуміння соціального виховання, будучи ширшим за змістом і сферою застосування, дозволяє зняти адресність і тимчасову обмеженість його реалізації, і поширити можливості не тільки на дітей, які потребують соціально-педагогічної допомоги, що забезпечує їх інтеграцію в соціум, а й на всіх дітей, оскільки їх повноцінне та різнобічне особистісне становлення неможливе без участі у соціально корисній діяльності.

Надзвичайно важливим є вирішення питання щодо суб'єктів, які

реалізують соціальне виховання. Як свідчать результати вивчення сучасних наукових досліджень, соціальне виховання здійснюється в сім'ї, суспільстві, найближчому оточенні дитини, формальних та неформальних організаціях тощо, а її реалізацією займаються батьки дитини, її родичі та знайомі, представники громадськості та ін. З цього питання вважаємо за необхідне помітити, що виховання, як найважливіший компонент освітнього процесу, за своїм значенням завжди має позитивне забарвлення для становлення особистості, має реалізовуватись у її інтересах і не завдавати шкоди її розвитку. Настільки високий рольовий статус виховання потребує професійної підготовки суб'єктів, відповідальних за його реалізацію. Тому справжній виховний процес може здійснюватися лише професійним педагогом у спланованому режимі і лише спеціально створених при цьому умовах (установах, організаціях).

Отже, під соціальним вихованням ми розуміємо вид виховання, у якому відбувається цілеспрямоване і планомірне формування особистості, здійснюване спеціально організованої соціально корисної діяльності, спрямована інтеграція особистості у соціум. У свою чергу соціально корисною назвемо діяльність, яка орієнтована на потреби суспільства, надає особистості можливості для самовизначення, самовираження, самореалізації через залучення їх у систему соціальних відносин.

Визначившись із основними поняттями, звернемося до феномену «система соціального виховання».

Насамперед зазначимо, що формування особистості, повністю готової до життя в суспільстві, не відбувається стихійно в результаті самоорганізації: воно вимагає цілеспрямованих, педагогічно грамотних зусиль щодо створення необхідних для цього умов, відповідного ресурсного забезпечення (матеріального, духовного, кадрового та ін.). Крім того, необхідна ще й організація самого процесу соціального виховання, що дозволяє у взаємодії доцільно збудованого, з урахуванням положень та принципів сучасної педагогічної та психологічної науки, суспільних норм та цінностей,

особистісних потреб суб'єктів, забезпечити соціальне становлення вихованця.

Система соціального виховання в дослідженнях сучасних авторів розглядається як «спосіб організації життєдіяльності та виховання підростаючого покоління, що є цілісною і впорядкованою сукупністю взаємодіючих компонентів і сприяє розвитку особистості для її повноцінної інтеграції в соціум» [21, с.59-60]. У структурно-змістовному плані – це комплекс цілей, єдність людей, які ведуть діяльність з їх досягнення, відносини між учасниками, навколишнє середовище, включене у соціально-педагогічну діяльність та управління, що забезпечує життєздатність системи. Звідси випливає, що система соціального виховання включає все те, що формує людину як повноцінного члена суспільства, а специфіка її реалізації полягає в тому, що вона орієнтована на встановлення контактів із зовнішнім середовищем, що оточує особистість (сім'я, різновікові об'єднання, установи та ін.).

Система соціального виховання покликана забезпечувати цілеспрямоване управління процесом розвитку та соціального становлення особистості. Її повноцінне функціонування здійснюється через включення дитини до організованої дорослими соціально значущої діяльності. У процесі цієї діяльності розгортаються багатопланові відносини, закріплюються форми суспільної поведінки, формуються потреби діяти відповідно до духовно-моральних зразків, але найголовніше – відбувається занурення в реальні суспільні відносини, оскільки дієве вироблення програм суспільної поведінки людини, формування людини як особистості можливе тільки в соціумі у процесі цілеспрямованого соціального виховання. У цьому облік специфіки соціальної ситуації, вікових особливостей дітей, показників суб'єктів виховання тощо, робить соціально значиму діяльність надзвичайно різноманітною. Її основними напрямками є: краєзнавча, виробнича, пізнавальна, екологічна, творча та інші види діяльності.

Соціально значуща діяльність, що становить основу системи соціального виховання, дозволяє формувати в дітей такі цінні у суспільстві

особисті якості, як колективізм, взаємодопомога, активність, доброта, відповідальність, довіра, організованість. Саме вони становлять основу громадянської свідомості людини, патріотичних почуттів та розуміння свого суспільного обов'язку. Готовність приносити користь людям, вибір та спрямованість діяльності у соціумі визначають ціннісну самосвідомість дитини, як громадянина та громадського діяча.

Також соціально значуща діяльність, реалізована, зазвичай, через соціальні проєкти, забезпечує, крім формування особистісних якостей і розширення мотиваційної сфери, ще й поповнення багажу знань, умінь, навичок, досвіду, необхідні підростаючому поколінню для життя у суспільстві.

Системи соціального виховання створюються на різних рівнях: регіону, муніципалітету, освітнього закладу. Тому їх функціонування відбувається у спеціально створюваних (державних чи недержавних) організаціях, основним завданням яких є інтеграція підростаючого покоління до соціуму. При цьому кожна виховна організація створює свою унікальну систему соціального виховання, відмінну від інших цілей, контингентом вихованців та колективом вихователів, особливостями організації, принципами, на яких вона існує та розвивається, змістом програмних заходів, традиціями, типом взаємодії та управління тощо. Таким чином, у всіх виховних організацій загальне завдання – виховання людини, проте вирішується воно різними шляхами, різними методами та засобами.

Через виховні організації та їх функціонування у межах системи соціального виховання суспільство прагне забезпечити рівність підготовки підростаючого покоління до життя. Виховна організація безпосередньо впливає на процес самозміни своїх членів, створюючи сприятливі можливості для розвитку людини, задоволення нею своїх суспільно схвалюваних потреб, здібностей та інтересів. Тому саме виховні організації відіграють провідну роль у забезпеченні підготовки молоді до життя в суспільстві, оскільки саме в них особистість дитини набуває соціально значущих знань, норм, досвіду

через здійснення планомірного та повноцінного соціального виховання.

Взаємодія у процесі соціального виховання носить вибіркового характер і виражає обмін між його суб'єктами інформацією, способами дій, ціннісними орієнтаціями і соціальними установками. Така взаємодія значною мірою соціально диференційована, індивідуалізована та варіативна, оскільки конкретні учасники взаємодії, будучи членами певних етнічних, соціальних та соціально-психологічних груп, більш-менш усвідомлено та цілеспрямовано реалізують у взаєминах один з одним той чи інший тип соціальної поведінки, який схвалюється у цих групах та має свою специфіку.

Колектив, будучи базою для відтворення дітьми соціальних ролей, забезпечує накопичення ними соціального досвіду, надає можливості для самореалізації, самоствердження та повноцінного розвитку. Завдяки тому, що діти залучені до соціально значущої діяльності найрізноманітнішої спрямованості (інтелектуальної, музичної, художньої, літературної, театральної, трудової та ін.), відбувається особистісне зростання дитини, усвідомлення своїх можливостей та здібностей, поглиблення сфери емоційних переживань. Дитина, отримуючи визнання та усвідомлюючи можливість самореалізації в одному або кількох видах соціально значущої діяльності, прагне досягнення такого успіху в будь-якій іншій ситуації.

Зміст соціального виховання представимо у формі таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Зміст соціального виховання

Компоненти	Зміст
Відносини між людьми	Вибудовування зв'язків, що виникають між людьми у процесі навчання та діяльності.
Уявлення про правові відносини	Громадський зв'язок, що виникає на основі норм права, учасники якої мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, забезпечені державою. Мають двосторонній характер і репрезентують собою зв'язок двох чи більше сторін. Правові відносини виникають між людьми з їхньої волі та відповідно до правових норм.

Уявлення про економічні відносини	Об'єктивно складні відносини між людьми при виробництві, розподілі, обміні та споживанні благ. Вирішальну роль у цих відносинах виконують відносини власності на кошти виробництва.
Придбання соціального досвіду	Накопичується в процесі реальної спільної діяльності людей для задоволення їх групових та індивідуальних інтересів та потреб, у ході якої відбувається постійне стихійне відбракування тих форм (технологій та результатів) їх дій, вчинку, комунікативних актів, що застосовуються при цьому засобів, ідейних та ціннісних підстав тощо, які визнаються шкідливими чи потенційно небезпечними для існуючого рівня соціальної інтегрованості колективу, виявляються неприйнятними за своєю соціальною ціною та наслідками.

Таким чином, проведений аналіз поняття дозволяє визначити, що соціальне виховання це – педагогічне регулювання та цілеспрямований вплив на формування соціальної зрілості особистості шляхом включення її у різні види соціальних відносин у спілкуванні, грі та соціально корисній діяльності.

Результатом соціального виховання є соціальна вихованість, яка проявляється у сформованості уявлень про відносини між людьми, правові та економічні відносини, отримання соціального досвіду.

1.2. Сутнісна характеристика соціального виховання молодших школярів в освітньому процесі початкової школи

Сучасне суспільство стоїть перед викликами, пов'язаними з необхідністю формування повноцінної особистості, здатної ефективно функціонувати в різних соціокультурних умовах. Однією з ключових складових цього процесу є соціальне виховання молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. Сутнісна характеристика цього явища вимагає уваги та вивчення, оскільки саме на цьому етапі формується основний фундамент особистісного розвитку і виховання майбутніх членів суспільства.

Соціальне виховання молодших школярів є комплексним процесом, який спрямований на розвиток соціальних умінь, навичок та ціннісних орієнтацій у дітей. У даному контексті, важливо визначити, що саме розуміється під терміном «соціальне виховання». Це поняття охоплює систему педагогічних впливів, спрямованих на формування соціально-комунікативних умінь, розвиток моральних якостей та соціальних цінностей у молодших школярів. Соціальне виховання є невід'ємною частиною загального процесу навчання та виховання, яка визначається не лише шкільними впливами, а й впливами суспільства в цілому.

Молодші школярі, перебуваючи на першому етапі свого шкільного життя, активно включаються в соціальні відносини та формують свою соціальну ідентичність. Важливим аспектом цього процесу є взаємодія з однолітками, розвиток емпатії, формування навичок співпраці та взаємодії в групі. Також значущим елементом соціального виховання є усвідомлення моральних принципів та норм, які регулюють поведінку в колективі.

Як зазначає Т.Герлянд «освітній процес початкової школи повинен сприяти розвитку соціальних якостей особистості, стимулювати взаємодію та виховання в дусі толерантності. Враховуючи, що соціальне виховання не обмежується лише класними кімнатами, важливо залучати до процесу виховання інші сфери навчального середовища: родину, спільноту та інші установи, що формують взаємодію дитини зі світом» [16].

Отже, вивчення суті та характеристик соціального виховання молодших школярів в освітньому процесі початкової школи є актуальним завданням, яке дозволяє визначити ефективні педагогічні підходи та засоби для формування гармонійно розвинених особистостей, здатних усвідомлено та позитивно взаємодіяти в соціумі.

Варто додати, що «сучасна освітня організація є відкритою соціально-педагогічною системою, яка включає в себе взаємодію учнівського, педагогічного та батьківського колективів як абсолютно рівноправних партнерів, які прагнуть діалогу, широкого соціального співробітництва та

міжособистісної взаємодії. Така взаємодія дозволяє краще пізнати дитину, подивитися на неї з різних позицій, побачити в різних ситуаціях, а, отже, допомогти у розумінні її індивідуальних особливостей, розвитку здібностей, подоланні негативних вчинків та проявів у поведінці, формуванні ціннісних життєвих орієнтацій» [37, с. 65-66].

У різних літературних джерелах вказують різні принципи організації соціального виховання в освітньому процесі початкової школи. Наведемо найпоширеніші:

- принцип центрації полягає у спрямованості виховної роботи на вміння правильно поводитися в колективі;
- принцип колективності соціального виховання полягає в тому, що колектив виконує виховну функцію, дає людині великий життєвий досвід і вчить його правильно чинити в різних життєвих ситуаціях;
- принцип природовідповідності дозволяє оцінити зв'язок людини з природою, залежність моделі поведінки від віку та статі конкретного індивідуума;
- принцип культуровідповідності має на увазі під собою орієнтацію особистості на національні та етнічні цінності;
- під принципом додатковості прийнято розуміти комплексне використання перелічених принципів [40].

Вирізняють кілька підходів до соціального виховання дітей молодшого шкільного віку в освітньому процесі початкової школи. Так, системний підхід передбачає, насамперед, вивчення всіх сторін розвитку, розгляд їх взаємозв'язків і взаємообумовленостей.

В.Тернопільська щодо освітньої організації, «системний підхід передбачає розгляд усіх сторін життєдіяльності школяра, вплив на нього виховного інституту безпосередньо, прищеплюючи різні життєво необхідні навички та опосередковано, через батьків, із якими вчителі проводять розмови, секції, гуртки за інтересами тощо» [67].

«Просвітництво – система громадського порядку, яка може існувати як самостійна ланка соціалізації. Розвинена мережа комунікативних зв'язків, взаємозалежності та взаємодії з іншими соціальними системами – середовище та його існування, розвиток та вдосконалення. У цьому плані – середовище школи – це зовнішні стосовно особистості школяра суто педагогічні впливи. Одночасно змінюється умова здійснення школою її виховно-освітніх функцій; середовище стає повноправним учасником виховуючого освітнього процесу» [58].

Великий вплив на соціальне виховання дитини чинять фактори мікросоціального середовища, що вимагають великої уваги освітньої організації, її відкритості. Педагогічні колективи сьогодні не можуть ігнорувати це, не враховувати інші сили, що виховують.

Як зазначає А.Тадаєва у своєму дослідженні «сучасний школяр користується різними каналами та джерелами інформації, піддається численному спектру впливів, що підвищує вимоги до педагога, змінюючи його функції, роль та відповідальність. Його авторитет залежить не тільки від повноти знань та ерудиції, а й від уміння у навчально-виховній роботі використовувати можливості всіх соціальних інститутів довкілля» [63].

Як свідчить І.Д.Зверева, соціальне виховання особистості школяра – процес надзвичайно значимий і складний, результат реальної взаємодії школи та середовища. У процесі соціального виховання дитина набуває якості, необхідні їй для життєдіяльності в суспільстві, опановує соціальну діяльність, соціальне спілкування і поведінку, здійснюється соціальне становлення індивіда.

Але у процесі соціального виховання особистість виступає – як об'єкт і як суб'єкт діяльності (у чому полягає конфлікт соціалізації людини). Школяр – не пасивний об'єкт впливу, а активний суб'єкт формування особистості.

Під безпосереднім впливом найближчого оточення школяра, його мікросередовища формується система його ціннісних орієнтацій, життєва позиція, яка виявляється у діяльності, спілкуванні, повсякденному поведінці,

формує поступово соціальну позицію. Цей складний, багатогранний процес буде цілісним і дієвим якщо забезпечується поєднання впливів (науки, мистецтва, політики, моральності), на свідомість школяра та залучення його до активної діяльності (на навчально-пізнавальну, суспільно-політичну, трудову, культурно-дозвільну та ін.), а також із спонуканням до багатопланового та різнобічного спілкування в різних групах, колективах, об'єднаннях.

Як стверджує В.Петрушенко «системний, відкритий підхід освітньої організації до соціального виховання дітей передбачає повноцінне включення до освітнього процесу всього арсеналу засобів та можливостей, які має суспільство з метою формування особистості, адекватної вимогам цього суспільства певною мірою, що відбиває його розвиток» [45, С.451-452].

Підхід до інтегрованих моделей виховання як найбільш перспективних передбачає вирішення освітніх завдань до цілісної системи соціального виховання, органічного взаємозв'язку освітньої організації з іншими виховними інститутами суспільства на основі інтеграції, повноцінного використання професійних та соціально-обумовлених функцій та унікального потенціалу кожного виховного інституту суспільства. Діяльність кожного такого інституту має бути обумовлена не так внутрішньою перебудовою діяльності школи, скільки її «відкритістю» до реальних соціальних процесів, що відбуваються в країні, активізацією та педагогізацією її зв'язків з іншими елементами цілісної системи із соціальним мікросередовищем, як фактором особистісного розвитку дітей.

Розвиток дитини, головним чином, відбувається у закладі загальної середньої освіти, в першу чергу у початковій її ланці. Від організації пізнавальної діяльності учнів залежить освоєння методів навчання, набуття уміння самостійно поповнювати свої знання, формування самостійності та вихованості особистості, готовність до творчої праці.

В.Оржеховська умовами процесу соціального виховання молодших школярів в освітньому процесі початкової школи визначає наступні:

- матеріально-технічне забезпечення виховного процесу;
- санітарно-гігієнічні умови;
- формування здорового життя молодших школярів;
- формування та розвиток колективу класу у початковій школі;
- створення сприятливих психолого-педагогічних умов розвитку особистості;
- вибір ефективних методів навчання, виховання, правильне поєднання їх у технологічному процесі;
- організація системи відносин через різноманітні форми діяльності, що виховує колектив класу;
- захист прав та інтересів учнів;
- правильне поєднання урочної та позаурочних форм навчально-виховної роботи;
- організація соціально значимої, творчої діяльності учнів;
- діагностика розвитку, рівня навченості та вихованості школярів [44, с.25-26].

Розглянемо докладніше умови успішного соціального виховання молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.

Матеріально-технічна база – необхідна умова функціонування навчального закладу та реалізації програми розвитку. Подальше вдосконалення матеріально-технічного забезпечення освітньої установи та її структурних підрозділів сучасним навчальним та спортивним обладнанням, інформаційно-технічними засобами сприятиме якісному вирішенню тих завдань, які стоять перед освітньою установою. Для організації навчально-виховного процесу мають бути створені необхідні матеріально-технічні та навчально-методичні умови. Ця умова дозволить дітям молодшого шкільного віку сприймати нову інформацію. Так само сучасна матеріально-технічна база знайомить дітей з новими технологіями, які застосовуються в соціумі, що

дозволяє дітям молодшого шкільного віку мати уявлення про життя поза стінами освітньої організації [49].

У попередженні захворювань та стимулюванні здорового способу життя дітей значна роль належить освітній організації. Безперечно, що основа здорового способу життя, вироблення потреби у дотриманні його норм і правил необхідно починати зі шкільного віку, оскільки фундамент здоров'я людини закладається у дитячому віці під час виховання та навчання. Саме у шкільному віці формуються такі якості особистості, як комунікабельність, моральність, духовність, чесність, а також гігієнічні звички та навички, необхідні здорові потреби. Одним із аспектів всебічного формування особистості підростаючого покоління є формування здорового способу життя дитини та гігієнічне виховання. Основною причиною погіршення стану здоров'я дітей та молоді і різкого зниження морально-духовного стану учнів є низька санітарна культура, відсутність елементарних гігієнічних навичок, безвідповідальне ставлення до свого здоров'я. Необхідно формувати у дитини моральне ставлення до свого здоров'я, яке виявляється у бажанні та потребі бути здоровим, вести здоровий спосіб життя. Учень повинен усвідомити, що здоров'я для людини найважливіша цінність, головна умова досягнення будь-якої життєвої мети, і кожен сам відповідає за збереження та зміцнення свого здоров'я. Щоб мотивувати його на поведінку охорони здоров'я, необхідно зацікавити, створити позитивні емоції при освоєнні знань, дати відчуття задоволення від методів оздоровлення, використовувати позитивні приклади із навколишнього життя. Ця умова дозволяє сформувати в дитини ціннісне ставлення до здорового способу життя, сформувати активну життєву позицію, що є однією з пріоритетних цілей соціального виховання.

Формування та розвитку колективу, створення сприятливого емоційно-психологічного клімату є найважливішими умовами соціального виховання особистості молодшого школяра в освітньому процесі початкової школи. Для успішного навчання та виховання дитини необхідні такі умови:

1. Сприятливий мікроклімат у дитячому колективі.

2. Комфортні умови класної кімнати чи групи.
3. Довіра до педагога, почуття захищеності від будь-якого виду агресії [46].

Учні в адаптаційний період входять у нову їм діяльність – організовану розумову працю, що потребує стійкої уваги, значних вольових зусиль діяльності, вміння контролювати себе.

При формуванні колективу в молодшому шкільному віці у дітей закладаються основи поведінки в суспільстві, основи виховання ставлення до суспільства, що істотно впливає на подальший розвиток суспільства. У шкільному колективі дитина знайомиться з принципами, соціальними нормами, ціннісними орієнтаціями, властивими розвиненому суспільству. Тут вона отримує практику спілкування, можливість накопичення різнобічного соціального досвіду, засвоєння навичок колективної діяльності, можливість особистісного самоствердження. Створення та згуртування організованого, дружнього колективу – завдання лише початкового етапу роботи педагога, за яким слідує етап постійного розвитку та вдосконалення всіх сторін колективного життя.

Ця умова допомагає молодшому школяреві розкрити свій потенціал, що дозволить йому успішно займатися своїм саморозвитком на благо суспільного життя. Саме через колектив відбувається виховання особистості школяра.

Важливою умовою соціального виховання молодших школярів є вибір ефективних методів навчання, виховання, правильне поєднання їх у виховному та освітньому процесі початкової школи. Методи навчання та виховання дуже різноманітні і цим обумовлена складність їхнього вибору. Вони залежать від загальних цілей та завдань навчання та розвиваються разом із зміною часу. Навчання у початковій школі відповідно до нових стандартів має бути орієнтоване на індивідуальну освітню траєкторію кожного учня.

Використання тих чи інших методів виховання обумовлюється виховними цілями, які постають перед педагогом. Організуючи будь-який вид

діяльності, він орієнтується на необхідність застосування традиційних методів виховання, або застосування інноваційних методів.

Зупинятися на традиційних методах виховного впливу, таких як переконання, вправа, заохочення, примус і приклад, не будемо, а розглянемо деякі з тих, чиє застосування дозволяє педагогу бути ефективнішим у вирішенні виховних завдань. Наприклад, інноваційно-діяльні методи виховання, що дають можливість розвивати творчу спрямованість особистості, як самого педагога, так і дитини. Пропонуючи дитині проявити творчість щодо вирішення навчальних та розвиваючих завдань, педагог створює умови, що полегшують розуміння дитиною того, що від неї вимагається. На жаль, молодші школярі, через специфіку віку, схильні механічно зазубрювати навчальний матеріал, що заважає усвідомленому його засвоєнню. Тому включення творчих елементів у діяльність, створення креативного середовища, дозволяють педагогу направити в потрібне русло розвиток дитини, прищепити їй потребу до пошуку нестандартних рішень, прагнення «докопатися» до суті того, що вивчається. Зокрема, молодшим школярам можна запропонувати створити модель чи алгоритм гри, побути режисером, сценаристом, художником, орієнтуючи на вирішення одного й того ж завдання, але різними способами.

Використання групи неформально-міжособистісних методів виховання молодших школярів має на увазі залучення до процесу виховного впливу авторитетних людей. Педагог організовує заходи, дійовими особами яких є особистісно значущі для дітей люди. Це зустрічі з цікавими людьми, екскурсії на місце їхньої роботи, спільні заходи, конкурси, вікторини та ін [38].

ВН.Кудикіна зазначає, що «віанням останніх років стали тренінго-ігрові методи виховного впливу. У початковій школі вони мають свої особливості, оскільки реалізуються у спеціально заданих умовах, що забезпечують оволодіння дітьми індивідуальним та груповим досвідом, а також корекцію поведінки та дій. Сюжетно-рольові ігри, що активно використовуються дітьми в міжособистісній взаємодії, у групі продовженого дня набувають іншого

змісту. Вихователь задає напрямок розвитку сюжету, орієнтується на бажання і прагнення дітей, не забуваючи про те, який вплив матиме результат тієї чи іншої гри» [35].

Обов'язковим елементом таких ігор стає формування та закріплення будь-якої звички, якості у дітей, наприклад, бути терпимим, доброзичливим, чуйним, що відповідає виховним цілям початкової школи. Сама тренінго-ігрова вправа включається в роботу групи продовженого дня як звичайна гра, але її зміст обов'язково спрямоване на тренінг у дітей потрібних якостей та навичок.

Крім цього домогтися формування всебічно розвиненої особистості можна тільки у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності, що є найважливішим засобом для здійснення індивідуального підходу до учнів та врахування їх пізнавальної потреби. Л.Базильчук зазначає, «тільки у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності створюються умови, що сприяють:

- підвищенню вихованості учня як суб'єкта навчання;
- творчому співробітництву між педагогами та учнями;
- орієнтації діяльності учнів на успіх;
- варіативності форм організації освітнього процесу, засобів та умов діяльності;
- формуванню загальнолюдських цінностей» [5, с.4-5].

Процес формування всебічно розвиненої особистості двосторонній: з одного боку, організаційний та цілеспрямований вплив вчителів, з іншого організована та цілеспрямована діяльність вихованців. Процес виховання буде успішним лише в тому випадку, якщо дитина буде сама прагнути саморозвитку, якщо в неї з'явиться бажання і інтерес до певного виду діяльності. Взаємопов'язане побудова навчальних і позанавчальних занять разом із диференційованим навчанням створює сприятливі умови задоволення інтересів як найбільш здібних, і відстаючих учнів шляхом поєднання різних форм своєї діяльності: індивідуальних, групових, колективних тощо. Спільне

планування класних занять та позанавчальної роботи сприяє збагаченню змісту уроку знаннями, отриманими в процесі позакласних занять, підвищує цінність набутих знань, надає вчителю можливість звернутися та спертися на досвід учнів, отриманий ними поза уроком, створити у свідомості учнів ціле їхнього матеріального світу. Поряд з розширенням сфери пізнання та спілкування, включенням учнів у різні види діяльності взаємозв'язок навчального та позанавчального процесів передбачає психологічну підготовку учнів до успішного засвоєння знань, формуючи здатність перенесення умінь із позакласних занять на уроки та, навпаки, з уроку на позакласні заняття. Відповідно до цього, підвищення дієвості взаємозв'язку класної та позакласної роботи та подальший розвиток ідеї єдності змісту, форм та методів у процесі всієї життєдіяльності дітей, ідеї єдності шкільного та позашкільного процесів є одним із важливих напрямків вирішення завдань, що стоять перед сучасною школою.

Значимість соціального виховання в освітньому процесі початкової школи сьогодні обумовлена насамперед обов'язковістю та тривалістю перебування дитини в навчальному закладі. Крім того, для дитини освітній заклад є чи не основною моделлю соціального світу, оскільки саме у шкільні роки освоюються ті закони, за якими живуть дорослі, та способи існування у межах цих законів (міжособистісні відносини, соціальні ролі тощо). При цьому зазначимо, що соціальне виховання дитини здійснюється не так за рахунок задушевних бесід з вчителями, уроків, спілкування з однолітками або публічних виступів, як завдяки особливій атмосфері шкільного життя [64, с.109-112].

А.В. Мудрик виділив основні механізми соціального виховання та їх напрями:

- соціально-психологічне – неусвідомлене засвоєння дитиною норм соціальної поведінки, наслідування якогось прикладу, неусвідомлене ототожнення себе з якоюсь людиною (або групою).

- соціально-педагогічне – засвоєння дитиною прийнятих у суспільстві еталонів поведінки, норм, стереотипів і поглядів [40, С.26-29].

Іншими словами, за час перебування в освітній організації учні як отримують базові знання, так і свідомо чи мимоволі засвоюють нові соціальні ролі, моральні цінності. І.Ніколаеску зазначає, що «соціальне виховання молодшого школяра в освітньому процесі початкової школи відбувається щонайменше у чотирьох сферах:

- у сфері вільного, нерегламентованого з боку навчального закладу спілкування дітей один з одним.

Позиція дитини у цій сфері – «товариш своїх товаришів» (або, навпаки, позиція «чужинець»);

- у навчальному процесі та шкільній додатковій освіті. У цій сфері позиція дитини – учень своїх вчителів;
- у громадському середовищі школи. Тут дитина займає позицію суб'єкта дитячо-дорослої шкільної спільності, «громадянина школи». Громадське середовище школи – це дитячо-доросле управління, дитяче самоврядування, клуби тощо;
- у позашкільному (зовнішньому по відношенню до школи, але все-таки пов'язаному з нею) соціалізаційному просторі. Тут позиція дитини – «громадянин суспільства». Займає він цю позицію, беручи участь у соціальних проектах школи, соціальних акціях, громадських об'єднаннях тощо.

Всі ці сфери активно взаємодіють, впливають одна на одну. Поруч із визнанням початкової школи, як однієї із значних інструментів соціального виховання молодших школярів, фахівці констатують те що, що шкільна соціалізація сьогодні має явну проблему» [41].

Шляхи вирішення цієї проблеми фахівці бачать:

- у поступовому впровадженні в систему роботи навчальних закладів психолого-педагогічного проектування соціального розвитку особистості,
- у стимулюванні соціально-комунікативної вихованості школярів,
- у створенні єдиної системи виховних впливів школи та сім'ї [37].

Крім того, щоб внесок навчального закладу в соціалізацію молодого покоління був дієвим та впливовим, необхідно впроваджувати новітні соціальні програми в теорію та практику соціального виховання молоді. Тому формування соціальної зрілості особистості за умов сучасного освітнього простору є однією з найактуальніших проблем педагогічної науки. Отже, соціальне виховання молодших школярів процес складний та комплексний. Соціальне виховання дітей має на меті донести до дитини ціннісні орієнтації, стандарти поведінки, основні моральні норми.

Таким чином, проведений аналіз літератури показав, що соціальне виховання органічно пов'язане з навчанням, освітою, психологічної підготовкою особистості, самоосвітою. Це єдиний комплексний інтегративний багатофункціональний процес, який передбачає використання всього існуючого арсеналу педагогічних засобів і можливостей з метою морального, соціального становлення та розвитку особистості. Соціальне виховання ґрунтується на основі кількох найважливіших принципів: центрації, колективності, природовідповідності, культуровідповідності, принципі додатковості. У процесі соціального виховання між суб'єктами відбувається взаємодія, тобто обмін та взаємозбагачення інформацією, типами та способами діяльності та спілкування, ціннісними орієнтаціями, соціальними установками.

1.3. Особливості соціального виховання дітей молодшого шкільного віку

Сучасне суспільство, насичене різноманітними соціальними викликами та трансформаціями, ставить перед системою освіти завдання формування повноцінних громадян, здатних ефективно взаємодіяти в соціальному середовищі. Однією з ключових складових цього процесу є соціальне виховання дітей молодшого шкільного віку. Особливості цього вікового періоду вимагають особливої уваги та ретельного вивчення, оскільки саме на початковому етапі навчання формуються основні соціальні навички та цінності, які стануть основою для подальшого життєвого шляху дитини.

Молодший шкільний вік є вершиною дитинства. У різних сучасних періодизаціях вікові кордони варіюються від 6-7 до 9-11 років. Л.Макарова виділяє межі молодшого шкільного віку в період з 6-7 до 9-10 років [39].

У цьому віці дитина набуває нового статусу – учня, тепер провідним видом діяльності є навчальна. У школі він набуває певного соціального статусу, інакше сприймає своє місце у системі відносин, змінюються інтереси та цінності дитини, настає новий етап у житті.

Для дитини настає час фізичного зростання, діти швидко витягуються вгору, фізичний розвиток набагато випереджає нервово-психічний розвиток дитини, тим самим викликаючи тимчасове ослаблення нервової системи. Виявляються підвищена стомлюваність, неспокій, підвищена потреба у рухах.

Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра пов'язана з особливостями шкільного навчання. Найбільша складність шкільного навчання полягає в тому, що воно потребує теоретичного мислення, інтересу до теоретичних знань. Прокидається інтерес до нових знань. Задоволенню таких потреб може бути читання енциклопедій, ігри з математичним змістом, тощо. Гра сприяє виділенню теоретичного змісту від конкретних життєвих уявлень. Набуття нового соціального статусу потребує встановлення певної моделі поведінки.

У віці 6-7 років дитина здатна зберігати увагу та концентрацію в межах 20 хвилин. Г. Костюк вважає за доцільне в початковій школі проводити 20-хвилинні уроки, але не 4, а 8 на день, щоб не створювати у дітей звички працювати напівсили [31].

Навчальні заняття для молодшого школяра тепер є провідним видом діяльності. Цьому приділяється досить великий обсяг часу. Головною людиною для дитини стає вчитель, шкільні позначки починають визначати його «цінність» в очах оточуючих, визначати самооцінку та самоприйняття.

Змістом навчальної діяльності виступають наукові поняття, закони науки та загальні способи вирішення практичних завдань. Їхнє засвоєння становить мету навчальної діяльності. Її результат – не зміна навколишньої дійсності, а зміна самого учня, суб'єкта вчення.

С.Кирилюк виділяє чотири компоненти навчальної діяльності:

- навчальні ситуації чи завдання;
- навчальні дії, способи вирішення навчальних завдань;
- дії контролю;
- дії оцінки; мотивація [25, с.189-190].

У навчальних діях відтворюються та засвоюються загальні способи вирішення навчальних завдань. Дії контролю також потребують спеціального відпрацювання. Це зіставлення своєї роботи із зразком, складове перевірочне читання написаного тексту, пригадування правила у сумнівних випадках. Дослідження показують, що дії контролю легше засвоюються дітьми під час взаємоперевірки у парному навчанні.

Початкова школа – сензитивний період розвитку вміння навчатися. Величезна довіра до вчителя полегшує дітям працю з розгорнутого застосування навчальних дій та надає сенс таким діям. Найбільш високий рівень навчальної діяльності проявляється у вмінні школяра виділяти загальний спосіб у вирішенні конкретних практичних завдань, фіксувати цей спосіб у вигляді плану, схеми, формули.

Успішне проходження етапу початкової школи призводить до появи новоутворень молодшого школяра: довільність поведінки, внутрішній план дій та рефлексія, самозвіт у способах та результатах дії. Від бажання вчитися треба пройти шлях до уміння вчитися.

Молодший школяр активно включений у різні види діяльності – ігрову, трудову, заняття спортом та мистецтвом. Проте провідне значення у молодшому шкільному віці набуває вчення. Навчальна діяльність не зводиться до відвідування навчального закладу чи набуття знань як таких. Знання можуть бути супутнім продуктом гри, відпочинку чи праці.

Навчальна діяльність – провідна діяльність молодшого шкільного віку, в рамках якої відбувається контрольоване присвоєння основ соціального досвіду, перш за все у вигляді основних інтелектуальних операцій і теоретичних понять [18].

Провідна роль навчальної діяльності виявляється у тому, що вона опосередковує всю систему відносин дитини із суспільством (вона громадська за змістом і формою організації), у ній формуються як окремі психічні якості, так і особистість молодшого школяра загалом. За традиційної системи навчання питанням становлення діяльності учіння, як правило, не приділяється належної уваги. Формування навчання – процес тривалий, складний, потребує зусиль та керівництва з боку дорослих – педагогів та батьків.

Структура навчальної діяльності включає: мотиви; навчальні завдання; навчальні дії; дії контролю; дії оцінки. Для здійснення навчальної діяльності необхідна сформованість мотиваційної сфери; як правило, це система різноманітних потреб, мотивів, цілей, інтересів. Дитина часто приходить до школи з мотивом «стати школярем», набути нового, більш дорослого статусу. І спочатку мотивуюча сила цієї тенденції може бути вражаюче сильна.

Крім мотивів вчення, дитина у стінах школи реалізує і зовнішні мотиви. Соціальні мотиви відповідають потребам дитини у спілкуванні з іншими людьми, у системі суспільних відносин. Розрізняють широкі соціальні мотиви

(вчитися, щоб бути культурним, розвиненим; зайняти гідне місце після закінчення школи, знайти хорошу високооплачувану роботу; мотиви обов'язку та відповідальності, у тому числі позиційні (уникнути двійки, відповідати очікуванням батьків, знизити тривожність, бути кращим учнем у класі).

Реально діючими частіше є вузькі соціальні мотиви. Орієнтація лише на результат (на похвалу, позначку) звужує зміст навчання, породжує шкільну систему примусу.

Для ефективної організації навчання важливо, щоб мотив мав внутрішній характер, тобто, щоб зміст діяльності та мотив відповідали б один одному. Така, наприклад, навчально-пізнавальна мотивація, що відповідає пізнавальній потребі, потребі інтелектуальної вихованості.

На думку Г. Костюка, «навчальна діяльність має специфічний зміст – це розвинені форми людської свідомості (наукової, художньої, моральної). Предмети науки і культури – теоретичні, абстрактні та потребують особливого ставлення до себе. Саме теоретичне ставлення до дійсності – проникнення у внутрішню сутність речей і адекватні цьому способи орієнтації (спрямованість на оволодіння новими способами дій, новими способами перетворення об'єкта, що вивчається) – найважливіша, специфічна потреба і мотив навчальної діяльності» [31].

Пізнавальні інтереси виражені у дітей цього віку дуже різною мірою. Але, як правило, мотиви пізнання не займають провідне місце у молодших школярів. Виникнення та підтримка пізнавального інтересу у молодших класах зазвичай пов'язують із ігровими і емоційними прийомами організації заняття, наданням цікавості матеріалу, що підлягає засвоєнню, тощо. Спираючись на ці способи, відштовхуючись від них, необхідно формувати внутрішню пізнавальну мотивацію, теоретичний інтерес.

Також важливо звернути увагу дитини на процес самозміни, виділити феномен зростання власних можливостей та надати йому цінність, повернути школяра до оцінки самого себе. Особливості пізнавальних інтересів та мотивів, вікова динаміка мотиваційної сфери не є раз і назавжди даними і

властивими школярам на тому чи іншому віковому етапі. Використання сучасних методів навчання та виховання дозволяє поглибити, скоригувати або навіть перетворити тип ставлення до навчання, сформувати позитивну мотивацію до навчальної діяльності.

Навчальне завдання – ясне уявлення про те, що належить освоїти, чим належить опанувати. На відміну від конкретно – практичного завдання навчальна задача має загальний характер. Навчальне завдання передбачає оволодіння загальним способом розв'язання цілого класу практичних завдань.

Навчальні дії – це прийоми навчальної роботи. Одні з них мають загальний характер, застосовуються щодо різних навчальних предметів. Інші – предметно-специфічні (звуко-літерний аналіз). Введення учителем нових, більш прогресивних прийомів навчальної роботи, пов'язаних із логічною обробкою матеріалу, має важливе значення.

Дії оцінки та самооцінки пов'язані з визначенням того, чи досягнуто результату, наскільки успішно виконано навчальне завдання. Підбиття підсумків вивченого необхідно організувати так, щоб учні зазнали почуття емоційного задоволення, радість подолання труднощів і пізнання нового. Зазвичай функція оцінювання виконується вчителем – у розгорнутій словесній формі чи вигляді позначки, але виникнення уміння самостійно оцінювати свою роботу корисно використовувати різні форми самоконтролю (складання схеми пройденого матеріалу; формулювання питань для перевірки рівня засвоєння; оглядові доповіді з окремих аспектів теми та інших). Самооцінка як невід'ємна частина діяльності навчання необхідна для формування рефлексії. Виконання дій самооцінки має регулятивне ретроспективне і прогностичне значення.

Важливе завдання початкової школи – формування вміння вчитися. Тільки сформованість всіх компонентів навчальної діяльності та самостійне її виконання може бути запорукою того, що навчання виконає свою функцію провідної діяльності.

Повноцінна навчальна діяльність включає вміння:

- виділяти та утримувати навчальне завдання;
- самостійно знаходити та засвоювати загальні способи вирішення завдань;
- адекватно оцінювати та контролювати себе та свою діяльність; володіти рефлексією та саморегуляцією діяльності;
- використовувати закони логічного мислення;
- володіти та користуватися різними формами узагальнення, у тому числі теоретичними;
- вміти брати участь у колективно розподілених видах діяльності;
- мати високий рівень самостійної творчої вихованості.

Труднощі у навчанні можуть бути викликані:

- несформованістю необхідних елементів навчальної діяльності (позиції школяра, пізнавальної мотивації, відповідних навчальних дій тощо);
- недостатнім розвитком довільності, низьким рівнем пам'яті, уваги, залежністю від дорослих;
- невмінням чи неможливістю пристосуватися до темпу шкільного життя, особистісними порушеннями, спрямованістю інших позашкільних інтересів.

Встановлення справжніх причин шкільної дезадаптації, поганої успішності та поведінки – найважливіше завдання шкільного психолога.

І.Д. Бех зазначає «вступ у класний колектив має важливе значення у розвиток соціальних почуттів особистості молодшого школяра. Міжособистісна взаємодія з однокласниками та вчителями, заняття певного місця у системі відносин однолітків забезпечує практичне оволодіння школярем нормами та правилами суспільної поведінки. Молодший школяр активно освоює навички спілкування, вміння зав'язувати та підтримувати дружні контакти. Протягом початкової школи відносини з однолітками суттєво змінюються. У першому класі сприйняття школяра, зазвичай,

опосередковано ставленням щодо нього вчителя і рівнем успішності, а вибір друга визначається зовнішніми обставинами» [8, с.3-8].

Особливості побудови навчального процесу істотно впливають на формування учнівських колективів та розвиток особистості учнів. Класи навчання в цілому більш згуртовані, значно меншою мірою розділені на ізольовані угруповання. Яскравіше проявляється орієнтація міжособистісних відносин на спільну навчальну діяльність, переваги якої учні вбачають у тому, що вона розширює їх пізнавальні можливості.

Тип формування навчальної діяльності помітно впливає і на індивідуально-психологічні особливості особистості молодших школярів.

При будь-якому навчанні діти, які закінчують початкову школу, істотно відрізняються від тих, хто вступив до першого класу. Вимоги навчальної діяльності неминуче ведуть учнів до формування довільності як показника їх психічних процесів. Довільність формується внаслідок того, що дитина щодня робить те, що вимагає її позиція учня: слухає пояснення, вирішує завдання тощо. Поступово вона навчається робити те, що треба, а не те, що їй хотілося б. Таким чином, учні навчаються керувати своєю поведінкою, долати труднощі, рухатися до поставленої мети, шукати кращі шляхи її досягнення.

Друге важливе новоутворення – рефлексія. Вчитель вимагає від дитини як вирішення завдання, так і обґрунтування його правильності. Це поступово формує здатність у дитини усвідомлювати те, що вона робить, що зробила. Таким чином, учень поступово навчається дивитися на себе ніби очима іншої людини – з боку оцінювати свою діяльність.

О.Киричук стверджує, що «у початковий період навчання учням першого класу потрібна опора на зовнішні предмети, моделі, рисунки. Поступово вони навчаються замінювати предмети словами, тримати в голові образи предметів. До закінчення початкової школи учні можуть виконувати дії подумки – у розумовому плані. Це означає, що їхній інтелектуальний розвиток піднявся на нову сходинку, у них сформувався внутрішній план дій» [27, с.57-63].

Отже, психічна діяльність учня, який закінчив початкову школу, має характеризуватись трьома новоутвореннями: довільністю, рефлексією, внутрішнім планом дій.

Новоутворення, з якими дитина прийшла до школи, розвинулися в процесі її ігрової діяльності та дозволили їй приступити до навчання.

Участь у навчальній діяльності, систематичне навчання сформували нові особливості психічної діяльності молодшого школяра. Ці новоутворення, у свою чергу, підготували учнів до переходу на наступний рівень освіти – до середньої школи.

Розвиток зазначених особливостей психіки школярів йде у нерозривному зв'язку з оволодінням ними різними видами пізнавальної діяльності.

О.Коберник, зазначає, що «у початковій школі відбувається розвиток всіх пізнавальних процесів. У силу цього розвиток сприйняття та пам'яті йде шляхом інтелектуалізації. Учні використовують розумові дії під час вирішення завдань сприйняття, запам'ятовування і відтворення. «Завдяки переходу мислення на новий, більш високий щабель відбувається перебудова всіх інших психічних процесів, пам'ять стає мислячою, а сприйняття тим, хто думає. Перехід процесів мислення на новий щабель і пов'язана з цим перебудова всіх інших процесів і становлять основний зміст розумового розвитку в молодшому шкільному віці» [27, с.100-102].

Також інтенсивно розвивається самосвідомість. Становлення самооцінки молодшого школяра залежить від успішності та особливостей спілкування вчителя з класом. Велике значення має стиль сімейного виховання, прийняті у сім'ї цінностей. Ціннісні орієнтації стають нормою життя.

Слід зазначити, що, згідно з сучасними психологічними даними, розумовий розвиток молодших школярів має великі резерви. Багаторічні дослідження показали, що у сучасних дітей, з принципово нових соціальних умов їх розвитку можна сформувати ширші і багатші розумові здібності, ніж

це робилося досі. Результати кожного з видів діяльності школярів розподіляються за трьома рівнями.

Перший рівень результатів – придбання школярем соціальних знань (про суспільні норми, про устрій суспільства, про соціально схвалювані та несхвалювані форми поведінки в суспільстві тощо), первинного розуміння соціальної реальності та повсякденного життя. Для досягнення даного рівня результатів особливе значення має взаємодія учня зі своїми вчителями як значущими для нього носіями позитивного соціального знання та повсякденного досвіду.

Другий рівень результатів – отримання школярем досвіду переживання та позитивного ставлення до базових цінностей суспільства (людина, родина, Батьківщина, природа, світ, знання, праця, культура), ціннісного ставлення до соціальної реальності загалом. Досягнення цього рівня результатів особливе значення має взаємодія школярів між собою лише на рівні класу, школи, тобто у захищеному, дружньому просоціальному середовищі. Саме у такому близькому соціальному середовищі дитина отримує (або не отримує) перше практичне підтвердження набутих соціальних знань, починає їх цінувати (або відкидає).

Третій рівень результатів – здобуття школярем досвіду самостійної суспільної дії. Тільки так дитина дійсно стає (а не просто дізнається про те, як стати) соціальним діячем, громадянином, вільною людиною. Для досягнення цього рівня результатів особливе значення має взаємодія школяра з соціальними суб'єктами поза школи, у відкритому суспільному середовищі [19].

Таким чином, провідний вид діяльності у молодшому шкільному віці – навчальна діяльність. Її характеристики: результативність, обов'язковість, довільність. через появу навчальної діяльності виникають психічні новоутворення: довільність психічних процесів, рефлексія (особистісна, інтелектуальна), внутрішній план дій (планування розумі, вміння аналізувати).

Виховання молодших школярів є складним та багатограним процесом, оскільки саме на цьому етапі формується основа соціальних умінь, які стануть фундаментом для подальшого самовизначення та взаємодії з оточуючим світом. Специфіка соціального виховання молодших школярів визначається як певними психофізіологічними особливостями цього вікового періоду, так і умовами сучасного соціокультурного оточення.

Висновок до першого розділу

Аналіз проблеми соціального виховання особистості у науковій літературі надав можливість глибше зрозуміти ключові аспекти та виклики системи освіти у формуванні повноцінних та соціально компетентних індивідів. Ретельне вивчення наукових джерел вказує на актуальність питань соціального виховання та його важливість для сталого розвитку сучасного суспільства.

Один із ключових висновків полягає у тому, що соціальне виховання є складним та багатограним процесом, який потребує інтегрованого підходу та врахування різноманітних чинників.

Різнорічність психофізіологічних та психосоціальних особливостей дітей потребує розробки та застосування персоналізованих стратегій та методів виховання.

Зазначено також, що успішне соціальне виховання вимагає тісної співпраці між вчителями, родинами та іншими учасниками навчального процесу. Спільні зусилля стають дієвим механізмом формування соціально відповідальної та активної особистості.

У результаті аналізу наукових джерел визначено, що соціальне виховання є стратегічним напрямком у вихованні молодших поколінь, спрямованим на формування не лише знань та навичок, але й цінностей та моральних орієнтацій.

У ході аналізу суті та особливостей соціального виховання молодших школярів в освітньому процесі початкової школи вдалося визначити ключові аспекти цього важливого педагогічного процесу.

Важливим висновком є те, що соціальне виховання в молодших класах є невід'ємною складовою системи загального виховного процесу. У цьому віковому періоді діти входять в новий соціальний контекст, де формується їхнє сприйняття світу, взаємини з однолітками та дорослими.

Особливий акцент слід робити на те, що соціальне виховання в початковій школі має сприяти розвитку ключових соціальних навичок та цінностей. До цих навичок належать вміння співпрацювати, висловлювати свої думки, слухати інших, вирішувати конфлікти та розуміти соціальні норми та відповідальність.

Також важливим аспектом є врахування індивідуальних особливостей кожної дитини під час організації соціального виховання. Система повинна бути гнучкою та адаптованою до потреб різних особистостей, враховувати їхні темпи розвитку та особисті темпераментні риси.

Зазначено, що вчителі та педагогічний колектив відіграють ключову роль у впровадженні ефективних методів соціального виховання. Спільна робота з батьками, створення позитивного педагогічного середовища та використання інноваційних методик можуть значно покращити результативність соціального виховання молодших школярів.

Однією з основних особливостей соціального виховання молодших школярів є їхні нові соціальні ролі та взаємодія в групі. Дитина, тільки що вступивши до школи, починає свій шлях в соціумі, формуючи своє місце в колективі. Важливим аспектом стає навчання дітей взаємодії, розвиток емоційної інтелігенції та виховання у них взаємоповаги. Ще однією ключовою особливістю є необхідність поєднання індивідуального підходу до кожної дитини та формування в них соціальної компетентності. Здатність розуміти та визначати свої власні емоції, ефективно співпрацювати з оточуючими та розвивати комунікативні вміння визначають успішність дітей у соціумі.

Метою параграфу 1.3 було вивчення особливостей соціального виховання дітей молодшого шкільного віку, визначення етапів та принципів цього процесу, а також розгляд аспектів взаємодії з родинами та вчителями. Аналіз цих питань дозволить розкрити ефективні педагогічні стратегії та методи, спрямовані на формування гармонійно розвинених особистостей у молодших школярів.

Отже, соціальне виховання в початковій школі є ключовим елементом формування повноцінної особистості, готової до активної участі у соціальному житті. Досягнення позитивних результатів у цьому напрямку визначається не лише знаннями, отриманими на уроках, але і формуванням в учнів цінностей, які визначатимуть їхню соціальну поведінку та взаємини в майбутньому.

РОЗДІЛ 2.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

2.1. Змістові компоненти, критерії, показники та рівні сформованості соціальної вихованості молодших школярів

Зміни в суспільстві спонукають до гуманізації в освітній галузі та формування особистості як найвищої цінності здатності до активної самореалізації впродовж життя. Це ставить перед нами проблему соціалізації молодших школярів і розвитку їх соціальної вихованості та умінь брати участь у соціально-значущій діяльності.

Соціальне виховання виявляється у соціальній вихованості особистості, що є внутрішнім регулятором діяльності дитини в соціумі. Наше уявлення про зміст і сутність соціальної вихованості молодших школярів може бути розкрито так:

Сукупність частин, елементів та процесів вважається змістом, а категорія сутності відображає внутрішні суперечності об'єкта, які породжують його зміни та розвиток. Це є складною «синтетичною» категорією, яка об'єднує категорії, що розкривають зв'язки особистості та внутрішні аспекти.

Складовими вихованості школярів є: наявність зрозумілої для дітей цільової установки, що сприяє підвищенню їхньої вихованості; інтерес до роботи, що виникає з цільової установки та процесу освоєння нових знань та навичок; активна робота учнів з навчальним матеріалом, критичне опрацювання інформації, отриманої опора на життєвий досвід; організація співпраці та взаємодопомоги.

Критеріями, які визначають рівень сформованості соціальної вихованості та виступають регуляторами соціального виховання молодших

школярів, є глибина, об'єм, застосовування знань про соціальні цінності соціума, ставлення та емоційна підтримка соціальних цінностей, а також позитивна діяльність.

Для уточнення сутності терміну «критерій» у контексті визначення критеріїв формування соціальної вихованості молодших школярів, педагоги розглядають його як ознаку, яка служить для оцінювання, класифікації, судження чи оцінки. Вони обирають одне з можливих рішень у процесі визначення критеріїв [34, с. 56-60].

Критерій, що походить від грецького слова (засіб для думки), визначається як ознака оцінювання явища, що досліджується. Його розглядають як інструмент оцінювання, не як саму оцінку [34]. У Енциклопедії освіти [20, 434] критеріями і показниками якості навчальної діяльності називають ознаки, за допомогою яких оцінюються умови, процес та результати навчальної діяльності відповідно до поставлених цілей.

Науковці зазначають, що ознака, яка є критерієм, може бути виражена якісною та кількісною характеристикою. Критерієм вихованості особистості може бути ступінь оволодіння загальнолюдськими й національними гуманістичними і морально-духовними цінностями, а також рівень та ієрархія якостей, набутих в процесі виховання [34, с. 57].

У структурі соціальної вихованості молодших школярів виділяють емоційно-ціннісний, когнітивний і практичний компоненти. Ці компоненти, доповнюючи один одного, через показники та індикатори характеризують якісний і кількісний аспекти особистості молодшого школяра і відображають його схильність, широту та дієвість у вияві соціально активних дій [34].

Емоційно-ціннісний компонент враховує цінності, установки та переконання особистості, що становлять основу для формування мотивів соціальної вихованості. Цей компонент охоплює різні аспекти, такі як моральні, соціальні, комунікативні почуття; гуманістичну установку на спілкування та взаємодію; навички диференціації та адекватного вираження власних почуттів та психоемоційних станів; використання емоційної експресії

у спілкуванні; розвинута емпатія; позитивне ставлення до ровесників, старших та самого себе; емоційна саморегуляція [34].

Державний стандарт початкової освіти наголошує на виховному спрямуванні, яке сприяє формуванню учнями емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу через вибір змісту, особистісно значущого для дітей, та його зв'язок з реальністю [47].

У зазначеному контексті важливо підкреслити, що емоційна складова молодшого школяра залежить від мотивації та впливає на його діяльність та поведінку.

Емоції, почуття, мотиви та цінності входять до складу емоційно-ціннісного компонента. Ставлення молодшого школяра до себе, інших, колективу, соціально-корисної діяльності, соціальних норм та цінностей у суспільстві, а також збіг чи розбіжність його інтересів зі суспільними – усе це є проявами емоцій та важливими складовими даного компонента.

Розвиток емоційної сфери молодших школярів визначається оточуючим середовищем, включаючи їхнє спілкування з дорослими та однолітками. Емоції, які пов'язані з соціумом, становлять основу для розвитку соціальної вихованості, і емоційна та соціальна сфери взаємодіють та впливають одна на одну.

Отже, можна прийти до висновку, що у дітей молодшого шкільного віку спостерігається різна спрямованість, включаючи орієнтацію на власний внутрішній світ, комунікабельність та спрямованість на інших. У деяких випадках може спостерігатися і замкнутість.

Міжособистісне розуміння в формуванні соціальної вихованості школяра включає психологічні аспекти, такі як емпатія, рефлексія та ідентифікація.

Підтримуємо наукову точку зору О.Лавренко, яка визначає три блоки, що описують соціальну активність особистості. Перший блок включає стійкі внутрішні детермінанти, які визначають індивідуальність та соціальну приналежність людини. Детермінанти можуть бути конструктивними або

деструктивними, і їх слід відповідно стимулювати або гальмувати [36, с.54-57].

Другий блок представлений процесом діяльності як структурою соціальної вихованості школяра. Це включає інтенсивність змін, внесених учнем під час навчально-виховного процесу, та поєднання різних елементів діяльності, що надають унікальний характер соціальній діяльності.

Третій блок визначає умови та чинники соціальної ситуації в соціумі, в якому діє індивід. Це охоплює особливості взаємодії «вчитель – учень», умови в родині та процес залучення до колективної діяльності.

Є.Анохін зазначає, що «прояв соціальної вихованості дозволяє молодшому школяру отримувати цінний особистий досвід та розвивати здатність до рефлексії. Це виходить за межі простого засвоєння знань чи розуміння і стає свідомим розумінням того, як одна особа сприймає іншу, проявляє глибоке дзеркальне відображення, в якому відбувається розкриття внутрішнього світу партнера під час взаємодії, при цьому відбувається взаємне відображення внутрішнього світу обох сторін» [3, с.8-17].

Емоційно-ціннісний компонент соціальної вихованості молодших школярів проявляється у їх емоційно-ціннісному ставленні до себе, інших людей та оточуючого середовища. Він включає позитивне емоційне ставлення до прийнятих у соціумі моделей, норм та правил поведінки, а також виявлення соціальної вихованості, толерантної установки на соціальну активність, розвинутої емпатії та емоційного самоконтролю.

Показники сформованості цього компоненту соціальної вихованості молодших школярів за ціннісним критерієм включають ціннісне ставлення до навколишньої дійсності та самого себе, позитивну мотивацію щодо вияву соціальної вихованості у поведінці та повсякденній діяльності, а також розвинуту емпатію.

Емоційно-ціннісний компонент соціальної вихованості молодших школярів передбачає формування позитивних емоцій, толерантних почуттів, спрямованість мотивів співпереживання міжособистісних взаємин та потребу

в здобутті знань з соціальної вихованості, щоб викликати бажання та інтерес у молодших школярів до прояву соціальної вихованості.

Когнітивний аспект виявляється у засвоєнні молодшими школярами знань і навичок у взаємодії з оточуючими, а також усвідомленні та дотриманні прийнятих у суспільстві цінностей, моделей і норм поведінки. Він включає в себе знання та інтерес до виявлення соціальної вихованості у поведінці.

Показники сформованості когнітивного компоненту соціальної вихованості молодших школярів за інтелектуальним критерієм включають знання про соціальну активність особистості, лідерство, партнерство та усвідомлення їх необхідності у повсякденному житті; знання про соціальні норми та стилі поведінки, прийняті у соціумі; знання про комунікативні властивості особистості.

Практичний компонент соціальної вихованості передбачає розвиток комунікативних вмінь і навичок, які дозволяють молодшим школярам успішно встановлювати контакти з іншими людьми; володіння експресивними вміннями для адекватного вираження міміко-пантомімічного супроводу; перцептивно-рефлексивні вміння, що сприяють пізнанню внутрішнього світу партнера та розумінню самого себе. Цей компонент репрезентує свідомо регульовану поведінку, засновану на соціально-значущих нормах, правилах, соціальній вихованості та успішній адаптації молодших школярів у соціумі. Його можна охарактеризувати як здатність виявляти ініціативу та творчість, приймати обґрунтовані та адекватні рішення в ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Показники сформованості практичного компоненту соціальної вихованості молодших школярів за поведінковим критерієм включають свідомо регульовану активну поведінку, діяльність, що базується на соціально-значущих нормах; відповідальність; розвинуті соціальні та комунікативні вміння і навички.

Виявлення конкретної соціальної позиції особистості у дотриманні соціальних норм та виконанні ролей виявляється через соціальну поведінку,

що є зовнішньо спостережувальною системою дій або вчинків осіб, яка реалізує внутрішню спонуку людини, зазначає Л. Канішевська [90].

У процесі формування соціальної вихованості молодшого школяра можна виділити наступні етапи:

- на першому етапі відбувається формування готовності до діяльності, що супроводжується включенням в навчально-виховний процес.
- на другому етапі враховується реалізація вихованості через ускладнену та розширену діяльність, враховуючи індивідуальні можливості.
- третій етап передбачає активну участь у більш складних видах діяльності на вищому рівні [58].

В даній структурі виявлення вихованості вказує на зміну діяльності, що залежить від характеру зміни вихованості.

Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти, виховання спрямовується на створення умов для самовираження учнів у різних видах діяльності, враховуючи їхні індивідуальні якості та можливості [47].

В рівнях пізнавальної вихованості виділяють репродуктивну активність, що визначається зовнішнім стимулом; пошуково-виконавську активність, яка полягає в самостійному пошуку раціональних шляхів вирішення завдань; та творчу активність, що представляє собою найвищий рівень, де учні оперують різними способами вирішення завдань та виявляють творчий підхід, відмінний від загальноприйнятих [51].

Встановлені критерії та їхні показники дозволили визначити рівні сформованості соціальної вихованості молодших школярів. З метою більш детальної характеристики цих рівнів, ми вважаємо за доцільне виділити шкалу, на якій оцінюється високий, середній і початковий рівні. Розглянемо кожен рівень більш детально.

На *високому рівні* сформованості діагностується та виявляється в поведінці молодших школярів здатність та бажання діяти відповідно до соціальних норм, моделей поведінки та прийнятих правил у соціумі. Діти

проявляють розуміння доцільності такої поведінки та прагнуть розширювати свої знання. Властиві позитивно-емоційне ставлення до себе та інших, усвідомлення цінності індивіда та повага до його гідності. Школярі виявляють толерантність, чуйність, доброзичливість, відповідальність, товарицькість, готовність до діалогу та співпраці, лідерські якості, беруть активну участь у житті класу та школи. Учні покладають вимоги до себе та інших і демонструють розвинену емпатію та рефлексію.

Середній рівень визначається частково сформованими уявленнями учнів про соціальну взаємодію. Школярі не повністю усвідомлюють необхідність дотримання соціальних норм і моделей поведінки, тому важко оцінюють свою поведінку та ставлення до інших. У їхніх відносинах з близькими і друзями є прояви чуйності, толерантності, уважності і поваги, але керуванням власними вчинками, емоціями та почуттями вони не завжди справляються. Школярі проявляють нестійку відповідальність, вони байдуже ставляться до успіхів та невдач класу. Їхня поведінка є ситуативною і залежить від потреб, вимог, інтересів та зовнішнього впливу значущих для них осіб. Зазвичай вони беруть пасивну участь у класних та шкільних справах і не виявляють ініціативи.

Початковий рівень проявляється в учнів з фрагментарними знаннями про соціальну взаємодію, норми та правила поведінки у соціумі. Вони не можуть об'єктивно оцінити свою поведінку та поведінку інших людей та належним чином адаптуватися у соціумі. Учні пасивно ставляться до виховних заходів, які проводяться у класі та школі, і не беруть в них участі. Зазвичай у них відсутні друзі через їхнє заavidливе ставлення до успіхів інших. Завдяки низькому рівню сформованості комунікативних умінь вони не вміють вирішувати конфліктні ситуації та не можуть взаємодіяти з класною спільнотою.

У висновку слід зазначити, що аналіз критеріїв та рівнів сформованості соціальної вихованості молодших школярів виявив різні ступені їхньої готовності до соціальної взаємодії. Визначені рівні – високий, середній і початковий – визначаються різною мірою усвідомлення та виявлення

соціальних навичок та якостей учнями. Зазначені рівні дозволяють не лише оцінити ступінь сформованості соціальної вихованості, а й визначити напрями подальшого розвитку цих навичок та якостей у процесі освітнього виховання.

2.2. Дослідження стану соціальної вихованості молодших школярів

Для діагностики рівнів сформованості соціальної вихованості у молодших школярів та виявлення чинників, що впливають на її формування, ми провели констатувальний експеримент. Всього було включено 123 учнів, 83 батьків і 15 вчителів. Експеримент проводився на базі Ясінянського ЗЗСО I-III ступенів №1.

Метою нашого експерименту було вивчення рівнів соціальної вихованості у молодших школярів. Це передбачало аналіз наявності або відсутності певних знань про цінності, моделі поведінки, норми, прийняті у суспільстві, а також особливостей у спілкуванні з оточуючими, міжособистісній взаємодії, ступеня самоконтролю та саморегуляції поведінки, мотивації вчинків.

Для цього ми систематизували комплекс психодіагностичного інструментарію, такий як бесіди з дітьми, батьками, вчителями, анкетування, інтерв'ювання, спостереження за поведінкою молодших школярів, моральний вибір і аналіз у різних ситуаціях, метод узагальнення незалежних характеристик (вказані вчителями, батьками, однокласниками), тестування та метод кількісної обробки отриманих даних.

Оцінка рівнів сформованості соціальної вихованості у молодших школярів проводилася за шкалою відповідей дітей: 4 – високий рівень, 3, 2 – середній рівень, 1 – початковий рівень.

Також, мета нашого дослідження включала вивчення рівнів сформованості соціальної вихованості у молодших школярів, що ставило завдання виявлення наявності або відсутності конкретних знань про правила поведінки, прийняті норми та цінності в соціумі, а також сутність та зміст

соціальної вихованості, самоконтроль та особливості взаємодії з оточуючими людьми.

Розглядаючи характеристики кожного компонента, ми розробили ряд діагностичних методик, спрямованих на виявлення визначених нами показників.

Теоретичний аналіз, проведений нами, дає підстави для виділення двох рівнів психолого-педагогічної діагностики в початковій школі: групового та індивідуального. Ми приймаємо погляди науковців О. Киричука та О. Федорченка, які розглядають психолого-педагогічну діагностику на груповому рівні, що передбачає вивчення класу як єдиного функціонального організму.

Результати групового діагностування дають відповіді на запитання вчителя, таким чином визначаючи напрями виховного процесу у класі.

Володіти інформацією про кожного учня дає можливість індивідуальна діагностика. Також виділяємо експрес-діагностику, яка дає змогу чітко та швидко проводити опитування та діагностування поглибленого характеру.

Для діагностики використовувалися різноманітні методи, такі як спостереження за виявами соціальної вихованості (поведінкою, вчинками) молодших школярів на уроках та у позаурочній виховній діяльності. Також використовувались методи, як-то гра, бесіда, творчі завдання, вирішення ситуацій, тестування, що спонукали до вияву доброзичливості, взаємодії, поваги, чуйності та емпатії.

Самооцінку учнів початкової школи ми визначали за допомогою методик «Емоційна самооцінка», «Сходинки», а також анкет «Який я?» і «Я та моє оточення».

Згідно з аналізом результатів, 35,8% учнів початкової школи мають адекватну самооцінку, характеризуючись вимогливістю до себе, дружелюбністю до оточуючих і повагою до інших та дорослих, а також впевненістю у власних можливостях.

Завищену самооцінку виявлено у 35,1% учнів. У молодших школярів цієї групи спостерігається невпевненість у своїх силах та настороженість. Вони виявляють соціальну вихованість лише у впевнених у безпеці ситуаціях і вибіркові у своїх соціальних контактах. Їхнє бажання та вміння доводити справу до кінця і самоконтроль можуть призвести до труднощів у взаємодії, невміння бути гнучкими. Залежність від схвалення чи осуду оточуючих обмежує їх вибіркове коло спілкування.

Для діагностики використовувалися різноманітні методи, такі як спостереження за виявами соціальної вихованості (поведінкою, вчинками) молодших школярів у позаурочній виховній діяльності. Також використовувались методи, як-то гра, бесіда, творчі завдання, вирішення ситуацій, тестування, що спонукали до вияву доброзичливості, взаємодії, поваги, чуйності та емпатії.

Самооцінку учнів молодшої школи ми визначали за допомогою методик «Емоційна самооцінка», «Сходинки», а також анкет «Який я?» і «Я та моє оточення».

Згідно з аналізом результатів, 35,8% учнів початкової школи мають адекватну самооцінку, характеризуючись вимогливістю до себе, дружелюбністю до оточуючих і повагою до інших та дорослих, а також впевненістю у власних можливостях.

Завищену самооцінку виявлено у 35,1% учнів. У молодших школярів цієї групи спостерігається невпевненість у своїх силах та настороженість. Вони виявляють соціальну вихованість лише у впевнених у безпеці ситуаціях і вибіркові у своїх соціальних контактах. Їхнє бажання та вміння доводити справу до кінця і самоконтроль можуть призвести до труднощів у взаємодії, невміння бути гнучкими. Залежність від схвалення чи осуду оточуючих обмежує їх вибіркове коло спілкування.

Досліджуючи мотиви поведінки молодших школярів у відношенні до інших та оточуючого середовища, ми використовували методики, такі як «Я і моє оточення», проєктивна методика «Дерево», та анкета «Наш клас».

Аналізуючи методики стосовно процесу адаптації дітей в колективі, ми приходимо до висновку, що труднощі виникають у 30,3% учнів, пов'язані з невідповідністю нормам поведінки та виразними проявами негативних емоцій. Середній рівень складає 33,8% респондентів, при цьому діти відчують труднощі у виконанні завдань вчителя, намагаються дотримуватись правил поведінки, але їм складно установлювати позитивні взаємовідносини в колективі.

Щодо високого рівня у колективі (35,9% учнів), це школярі які швидко адаптуються до колективу, з задоволенням виконують завдання вчителя, проявляють спокій, доброзичливість, і майже завжди у них гарний настрій, дотримуються норм поведінки.

На запитання анкети «Чи дружний у тебе клас?» 89% молодших школярів відповіли «так». Взаємодопомогу в класному колективі відчують 75,4% учнів, тоді як 24,6% опитуваних не відчують. Такий високий відсоток є результатом активної роботи класного керівника із дитячим колективом, налагодження позитивних, комфортних та дружніх взаємовідносин, прояву соціальної вихованості та згуртованості.

Оцінка моральних категорій, які прийняті суспільством, та глибокий аналіз норм поведінки та моральних якостей, які є в дітях, сприяє визначенню рівня емоційно-позитивного усвідомлення. Досліджено, що учні початкового рівня, які не дотримуються і не розуміють доцільність виконання прийнятих суспільством норм поведінки, виявляють десонанс між теоретичними знаннями та їхнім практичним застосуванням, є не впевненими та безпорадними, становлять 19,6%. Діти середнього рівня, які критично ставляться до своєї поведінки, розуміють та застосовують прийняті у суспільстві норми, аналізують свої вчинки, але не завжди емоційно-впевнено ставляться до себе, складають 61,7%. У 18,7% учнів виявлено високий рівень, де діти усвідомлюють та застосовують норми та правила поведінки, а також емоційно-впевнено ставляться до себе.

Соціальна активність, як вже зазначено, виявляється у емоційно-позитивному та толерантному ставленні до оточуючих, однокласників, людей старшого віку, а також до себе. Тестування виявило, що 20,1% дітей виявляють зацікавленість своїм положенням у соціумі, колективі, вдома та серед друзів, тоді як 79,9% є не зацікавленими своїм положенням у соціумі та байдужими до нього. Тенденцію до самоствердження у оточуючих виявлено у 36,7% молодших школярів, в той час як 63,4% не мають такої тенденції.

В результаті нашого дослідження виявлено, що лише 15,2% молодших школярів не мають труднощів у спілкуванні, мають багато друзів і люблять активно спілкуватися. У той час як 84,8% опитуваних виявили дискомфорт у взаємодії з оточуючими.

Внаслідок проведеного діагностичного аналізу стало відомо, що вихованці, які свідомо усвідомлюють важливість соціального виховання в повсякденному житті, демонструють високий рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента соціальної вихованості. Ці діти виявляють емоційно-ціннісне ставлення до себе, навколишніх та навколишньої реальності, сприймають позитивно моделі та норми поведінки. Вони толерантно взаємодіють з оточуючими, проявляють соціальну активність, розвинуту емпатію та вміють контролювати свої емоції. Експериментальне дослідження вказує на те, що цей рівень розвитку притаманний 32,2% молодших школярів.

Щодо середнього рівня сформованості емоційно-ціннісного компонента, відзначено вибіркоче спілкування. Для цієї групи дітей характерна критична оцінка власних вчинків та моделей поведінки, позитивне ставлення до соціальних норм, але їх не завжди дотримуються.

Молодші школярі з початковим рівнем сформованості емоційно-ціннісного компонента виявляють відсутність внутрішньої мотивації щодо дотримання прийнятих у суспільстві норм та моделей поведінки, а також виявляються в емоційно-позитивних та комунікативних відносинах. Їхні характеристики включають неадекватну самооцінку, низький рівень емпатії та

спрямованість на себе. Цей рівень сформованості характеризує 28% учнів (рис. 2.1).

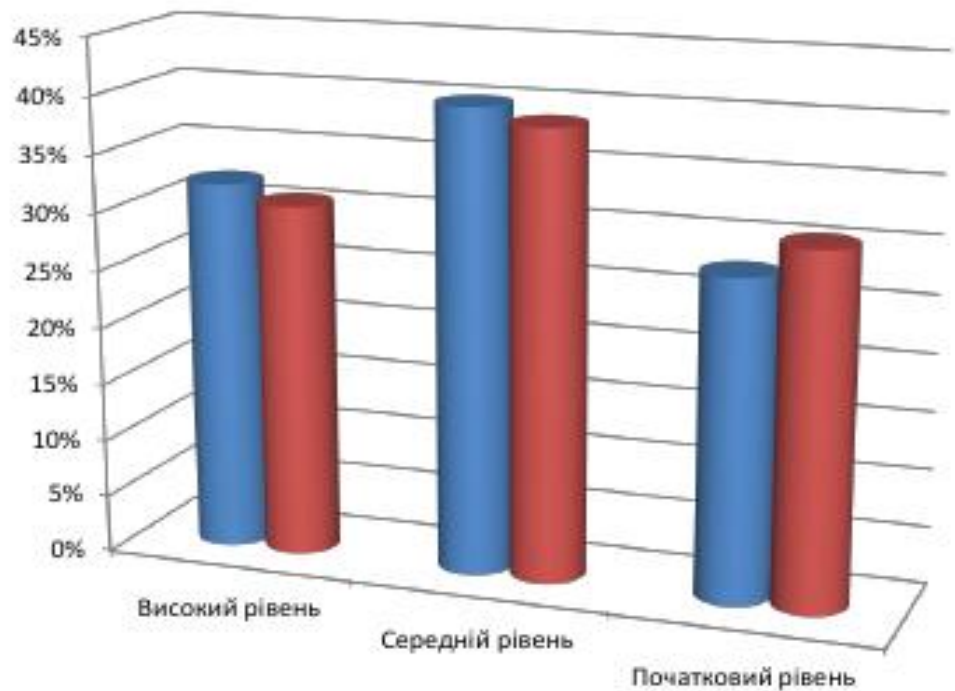

Рис. 2.1 Рівні сформованості емоційно-ціннісного компонента соціальної вихованості молодших школярів

Для оцінки рівнів сформованості когнітивного компонента соціальної вихованості у молодших школярів ми визначили перелік моральних якостей. За допомогою цього переліку діти мали обрати ті якості, які, на їхню думку, найкраще відображають взаємодію між людьми. Результати анкетування показали, що діти визнали дружелюбність, доброту, стриманість, вміння слухати, чесність та працелюбність як найбільш цінні якості (рис. 2.2).

Майже не було виділено якостей, таких як здатність до співпереживання, люб'язність, товариськість та терплячість. В результаті дослідження ми приходимо до висновку, що в початковій школі приділяється більше уваги здобуттю та опануванню знань, ніж розвитку особистісних якостей дитини, які є важливими для встановлення міжособистісних взаємин та формування соціальної вихованості.

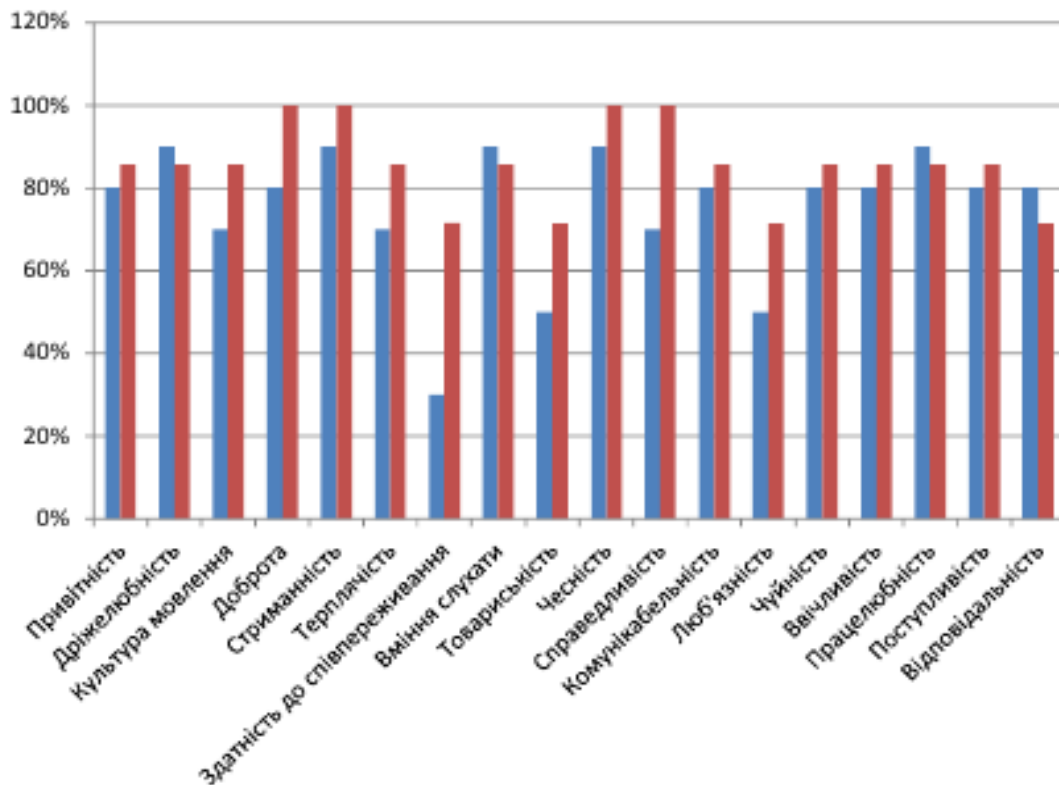

Рис.2.2 Результати визначення молодшими школярами моральних якостей людини

Деякі молодші школярі, а саме 40%, не розуміють суті зазначених понять і не можуть правильно пояснити їх, або надають невірні пояснення. Щодо критичності та самокритичності, ці якості виявили найменший відсоток, а саме 9,5% дітей обрали відповідальність як основну якість. Неусвідомлення цих понять вказує на потребу в покращенні виховної роботи педагогів у позаурочний час.

Для визначення розуміння молодшими школярами концепції «вихованій школяр» була проведена діагностична методика «Яким має бути вихованій школяр».

Для визначення рівня знань про соціальну активність у молодших школярів їм було запропоновано назвати компоненти, з яких складаються їхні міжособистісні взаємини. При назві одного поняття призначалося 1 бал, при назві двох – 2 бали, при назві трьох – 3 бали, а якщо діти називали чотири і

більше понять, їм нараховувалося 4 бали. Вихованці обирали такі цінності для визначення обсягу знань молодших школярів.

Отже, в результаті проведеного діагностичного дослідження встановлено, що високий рівень розвитку когнітивного компонента соціальної вихованості молодших школярів виявлений у 25,1% респондентів. У 36,7% молодших школярів виявлений середній рівень сформованості когнітивного компонента, тоді як 38,2% вихованців проявляють початковий рівень розвитку цього компонента. Кількісний розподіл учнів (у %) за рівнями сформованості когнітивного компоненту наведено на рисунку 2.3.

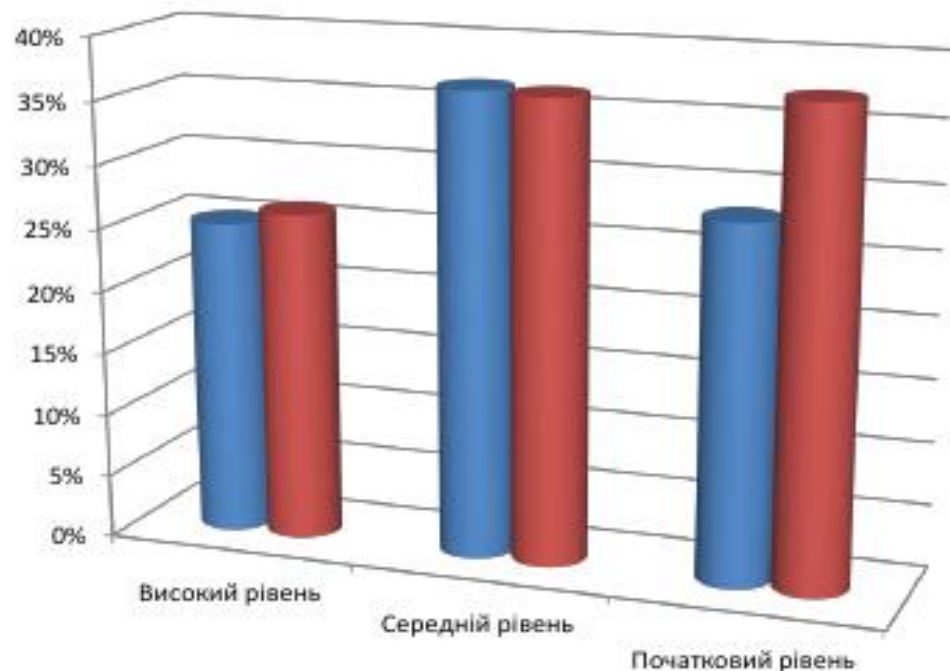

Рис. 2.3 Рівні сформованості когнітивного компонента соціальної вихованості молодших школярів

Отже, результати діагностики практичного компонента свідчать, що високий рівень сформованості спостерігається у тих респондентів, які проявляють розвинені комунікативні якості, виявляють доброзичливість, надійність, мають широкий круг друзів, активно взаємодіють у соціумі, виявляють лідерські та організаторські здібності, беруть активну участь у різноманітних заходах – це стосується 37,7% дітей.

Середній рівень сформованості практичного компонента встановлено у 34,2% молодших школярів, які мають менш розвинуті комунікативні уміння та навички, проявляють пасивність у конфліктних ситуаціях, мають обмежену кількість друзів, низький рівень соціальної вихованості та організаційних здібностей, а також не бажають брати участь у заходах.

Початковий рівень сформованості практичного компоненту у молодших школярів спостерігається у 28,1%. Кількісний розподіл учнів за рівнями сформованості практичного компоненту представлений на рисунку 2.4.

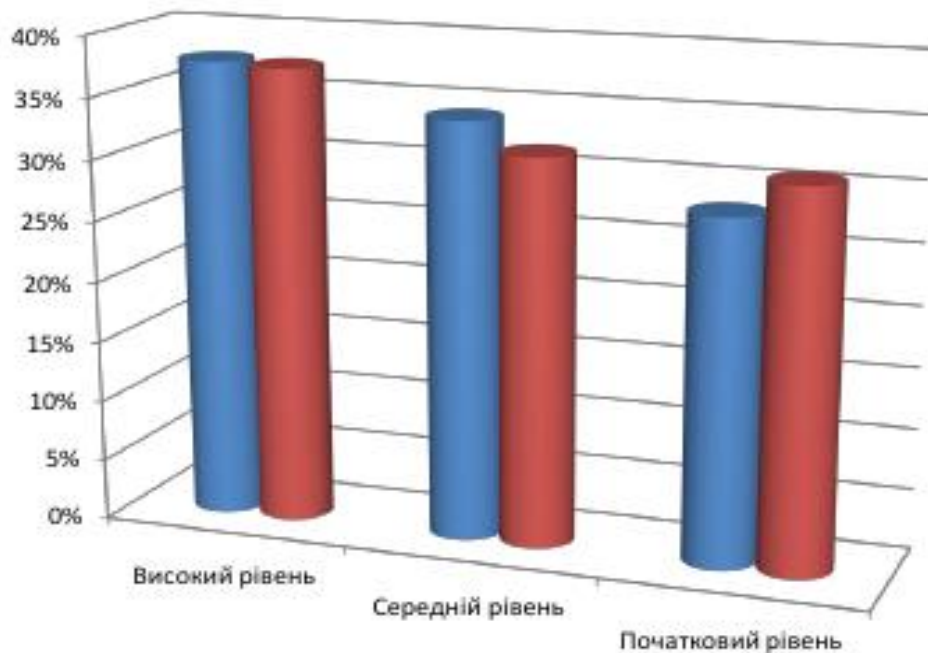

Рис. 2.4 Рівні сформованості практичного компонента соціальної вихованості молодших школярів

Аналіз порівняння рівнів сформованості показників компонентів соціальної вихованості свідчить, що в емоційно-ціннісному компоненті високий рівень спостерігається у 32,2% молодших школярів, середній рівень – у 40,1%, а початковий – у 27,7% молодших школярів. Щодо гностичного компоненту, високий рівень сформованості соціальної вихованості спостерігається у 25,1% молодших школярів, середній рівень – у 36,7%, початковий – у 38,2% опитаних. З огляду на практичний компонент, високий

рівень сформованості соціальної вихованості спостерігається у 37,7% респондентів, середній – у 34,2%, а початковий – у 28,1% опитаних.

Для отримання більш точної діагностики, ми включили батьків у процес діагностування. Застосована методика «Яка ваша дитина?» дозволила виявити рівень самостійності дітей, їхню мотивацію до навчання та роль батьків у вихованні, а також їхню здатність правильно оцінювати себе та свої вчинки. Результати показали, що більшість батьків (54%) вважають своїх дітей самокритичними та самостійними, тоді як 48% розглядають їх як емоційних особистостей, здатних виявляти співчуття та виражати радість від успіхів близьких.

Анкетування «Портрет моєї дитини» вказує на те, що 15% батьків не знають про інтереси та труднощі своєї дитини, тоді як 20% відчують себе безсилим у взаємодії через обмежений час, який вони проводять разом. Аналізуючи ці результати, можна визначити, що батьки досить об'єктивно оцінюють своїх дітей.

Загалом, 29,8% батьків виявили задоволення від взаємодії зі своєю дитиною, а 35,2% зафіксували емоцію «страх». Діти, які викликають цей страх, характеризуються як стримані, менш комунікабельні та схильні до ізоляції, їм важко устанавлювати нові знайомства та мають обмежене коло друзів.

Вчителям було запропоновано взяти участь у комплексному опитуванні, яке містило кілька завдань з метою висвітлення їх розуміння понять «мета та завдання соціального виховання молодших школярів». Опитування визначало також форми, засоби та методи, що використовуються в цьому контексті у позаурочній виховній діяльності. Зокрема, вказувався на компетентнісний підхід до вибору завдань з соціальної адаптації, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи, а також на необхідність створення позитивного психологічного клімату.

Аналіз проведеного опитування та бесід показав, що не всі педагоги мають чітке розуміння мети формування соціально активної дитини. Більшість, а саме 60,3% опитаних, висловлюють мету загально, наприклад,

«всебічний розвиток дитини» або «дружні відносини». 30,4% респондентів обмежились лише одним чи декількома компонентами формування соціальної вихованості, такими як «поведінка в колективі», «дотримання моральних норм та правил», «участь у заходах». Зокрема, 19,7% вчителів, із якими були проведені бесіди та анкетування, не могли чітко визначити мету формування соціальної вихованості. 41,8% вчителів ставлять формування соціальної вихованості на одне з останніх місць, в той час як 58,2% вважають це одним із пріоритетних напрямків виховання.

Аналіз відповідей свідчить, що вчителі розуміють важливість формування соціальної вихованості у молодших школярів та визнають це одним із важливих виховних завдань (94% опитаних). Спрямування на завдання розвитку комунікативних навичок вказали 35,3% вчителів, доброзичливого ставлення до людей – 33,2%, турботливості – 32,4%, виявлення патріотизму – 27,3%, працелюбності та відповідальності – 21,8%. Більшість педагогів при визначенні завдань формування соціальної вихованості обмежуються лише двома-трьома компонентами, що, на наш погляд, може бути пов'язано із неповним усвідомленням структури та відсутністю розуміння взаємозв'язків між структурними компонентами.

Серед тих, що не надали відповіді на питання про форми та методи формування соціальної вихованості у педагогічній діяльності, становить 15,8% респондентів. Зазначено, що 67,2% вчителів не відрізняють поняття форм і методів виховання, і в їх відповідях трапляються такі традиційні методи, як виховні заходи, бесіди, ігрові методи, переконання, покарання, критика, наставництво, пропонування готових правил та інше – це стосується 85% педагогів.

Висновок дослідження полягає у тому, що аналіз емпіричних даних дозволяє зазначити на можливість та доцільність вдосконалення форм і методів соціального виховання молодших школярів. Результати свідчать про наявність високого та середнього рівнів сформованості емоційно-ціннісного, гностичного і практичного компонентів соціальної вихованості у

досліджуваній групі. Отже, важливо вдосконалити педагогічні методи та впроваджувати додаткові засоби з метою забезпечення більш ефективного формування цих компонентів. Подальша розробка та впровадження цільових програм та педагогічних стратегій може сприяти підняттю якості соціального виховання молодших школярів.

2.3. Обґрунтування педагогічних умов формування соціальної вихованості молодших школярів в умовах Нової української школи

У Концепції Нової української школи наголошується на необхідності створення досвіду взаємодії дітей молодшого шкільного віку з іншими на основі партнерства та формування соціальних навичок, які сприяють подальшому успішному навчанню в школі. Початкова школа визнається як ключовий фактор у формуванні необхідних компетенцій для життя. З цього приводу, активність у соціумі визначається як важлива компетенція згідно з «Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя». Освіта витримує зміни відповідно до потреб сучасного світу, і важливо впроваджувати динамічну освітню систему, яка тісно пов'язана з майбутнім життям учнів та вирішує проблеми, що ставляться перед ними.

Виховання активної дитини в соціумі здійснюється через спеціально організований процес навчання та виховання, де педагогічні умови сприяють успішному виховному процесу. Мета та завдання дослідження вимагають обґрунтування педагогічних умов для розвитку соціальної вихованості молодших школярів.

Соціально-педагогічний процес виявляє яскраво виражений суперечливий характер, що відображає діалектичний закон єдності та боротьби протилежностей. Ці суперечності виникають та виявляються там, де

спостерігається відставання практичної соціальної педагогіки від реальних потреб життя.

Аналіз наукової літератури підтверджує суперечливість у визначенні поняття «педагогічні умови». У філософських словниках умови розглядаються як зовнішні обставини, що визначають виникнення певного явища чи результату цілеспрямованої діяльності. Зазначається, що умови є тим, від чого залежить щось інше, і є істотним компонентом комплексу об'єктів, від наявності та необхідності якого залежить існування даного явища. У Великому тлумачному словнику термін «умова» трактується як обов'язкова обставина, що забезпечує створення, здійснення чогось або сприяє йому [72].

Педагогічну умову характеризують як «...обставину чи контекст, який впливає на формування чи розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, а також на розвиток якостей особистості» [72]. Педагогічні умови представляють собою одну з закономірностей навчального та виховного процесу; вони є складовою частиною певних об'єктів, які впливають на існування цих явищ і служать передумовою для чогось іншого [72].

Як зазначає вчена В.Киричук, «умова» розглядається як обставина або середовище, в яких існують предмети, події, явища, що забезпечують їхній подальший розвиток та існування [26, с. 142-147]. Д. Карнегі прийшов до висновку, що єдиний спосіб вплинути на особистість полягає у створенні умов, за яких вона здатна самостійно зробити це.

Великий тлумачний словник визначає термін «педагогічний» як відповідний правилам, встановленим поняттями та вимогами педагогіки [12, с. 713]. Учені виділяють два рівні педагогічних умов: перший рівень включає характеристики особистості, які забезпечують успішність навчально-виховного процесу, а другий рівень описує обставини, що сприяють ефективності навчального та виховного процесу, зокрема ті педагогічні умови, які є класичними. До цих умов відносяться:

- зміст та організація діяльності молодших школярів;
- міжособистісні відносини та спілкування в групі;

- відносини учасників навчального процесу;
- пристосування молодших школярів до освітнього середовища;
- взаємодія навчального закладу з навколишнім середовищем та інші [26].

За О.Киричук, педагогічні умови представляють собою сукупність різних обставин, що сприяють досягненню дидактичних цілей [27]. Він розглядає педагогічні умови як об'єктивні можливості та методи організації у педагогічному процесі, спрямовані на успішне досягнення поставлених цілей [27].

В. Тернопільська виділяє певні педагогічні умови у процесі виховання соціально-комунікативної культури учнів позаурочною діяльністю, спрямованою на виховання. Ці умови включають застосування форм і методів виховання, розвиток ціннісного ставлення до соціально-комунікативної культури, діагностування та корекцію виховних рівнів, організацію значущої дитячої діяльності у школі, формування певних моделей взаємодії між учасниками виховного процесу, забезпечення процесу виховання науково-методичними матеріалами, створення та реалізація самоврядування дітей для подальшого самоствердження кожного з них та підвищення статусу в середовищі однолітків [64; 65; 66; 67; 68].

Отже, педагогічні умови представляють собою сукупність різних об'єктивних можливостей стосовно структури організаційних форм, методів, прийомів та матеріальних засобів для ефективного виховання соціальної вихованості молодших школярів.

При обґрунтуванні педагогічних умов важливо враховувати вимоги сучасного суспільства щодо виховання молодшого школяра. Сьогодні необхідно створювати виховне середовище, яке виступає «роллю джерела розвитку особистості». Виховання соціальної вихованості спрямоване на перетворення зовнішньої соціальної культури на зміст свідомості особистості, включаючи соціальну самосвідомість [43]. Молодший школяр приєднується

до групи, щоб відчути «ми», своє «я» серед «ми», ідентифікувати себе частиною групи, впливати на життя групи та отримувати досвід.

О.Киричук, О.Коберник підкреслюють, що широкий простір для діяльності в житті людини сприяє розширенню кола об'єктів взаємодії та набуттю цінного життєвого досвіду. Організація життя дитини надає можливість набуття життєвого досвіду, який буде визначати стиль та характер її життя в подальшому [27].

І.Бех відзначав, що діти щільно взаємодіють з навколишнім середовищем, тому нерозривно пов'язані з ним. Важливо оволодіти навичками розуміння їхньої поведінки, смаків та інтересів під час спілкування з оточенням, обов'язково враховуючи їх середовище. Однією з педагогічних цілей є визначення основних критеріїв, з якими діти зіткнуться в соціумі. Зіткнення впливають на дітей під час взаємодії з ровесниками, у родині та в широкому спектрі спілкування [8, с. 3-8].

Учні молодшого шкільного віку представляють собою особливу групу в соціумі, оскільки вони ще не визначають і не усвідомлюють свою соціальну роль. Це підкреслює важливість забезпечення педагогічних умов у процесі виховання, спрямованих на підтримку соціальної вихованості.

Однією з актуальних педагогічних умов, яку ми визначили під час дослідження, є ***спрямованість позаурочної виховної діяльності на забезпечення конструктивної взаємодії молодших школярів***. Діти мають можливість брати участь у різних формах позаурочної роботи, таких як концерти, заходи, конкурси, акції, соціальні проекти, гуртки, клуби, участь у самоврядуванні та співпраця з вчителями та батьківським комітетом тощо.

Це дозволяє дітям отримувати нові уміння та навички з соціальної вихованості, поповнювати свій досвід та отримувати нові знання про різні види діяльності, що також сприяє підвищенню інтересу до соціальної вихованості у молодших школярів. Таке оточення повинно бути сприятливим для формування соціальної особистості в особливих умовах позаурочного виховного простору.

Наступна актуальна педагогічна умова визначається педагогічною підтримкою учнів молодшого шкільного віку у сфері соціальної вихованості через *партнерську взаємодію*. Ця умова передбачає толерантне та емпатійне ставлення один до одного, вияв лідерських якостей та розвиток соціального партнерства, включаючи добровільний вибір обов'язків та високий рівень відповідальності за їх виконання.

Не менш важливою є педагогічна умова, яка включає підготовку педагогів до формування соціальної вихованості молодших школярів. Ми вважаємо за доцільне проводити цю підготовку у двох напрямках:

1. Організаційно-інформаційний, що включає надання консультацій, інформування про майбутні заходи та участь педагогів у них, проведення наукових засідань, тренінгів, та рольових ігор з проблемних питань. Контроль результативності проведеної роботи та рівень інформованості вчителів здійснюється через усні та письмові опитування.
2. Функціонально-компетентний, що включає визначення системи знань та вмінь педагога у позаурочній діяльності.

Аналіз наукової та методичної літератури, опитування вчителів та вихователів дозволяють виділити наступні педагогічні умови:

- *спрямованість позаурочної виховної діяльності на забезпечення конструктивної взаємодії молодших школярів;*
- *вияв педагогічної підтримки молодших школярів щодо вияву соціальної вихованості на основі партнерської взаємодії;*
- *підготовку педагогів до формування соціальної вихованості молодших школярів.*

Виховне оточення, за висновком учених, представляє собою сукупність умов, які оточують особистісний розвиток вихованців і сприяють їх впровадженню в сучасне суспільство та культуру.

Здатність класного керівника створювати позитивні взаємовідносини в класі включає ряд елементів: позитивні та емпатійні відносини, толерантність

до переживань та поведінки. Підтримка, допомога та розуміння молодшого школяра від класного керівника та вчителів, що працюють з дітьми початкової школи, грають важливу роль. Емпатійні відносини базуються на розумінні та відчутті класним керівником потреб своїх вихованців. Толерантність класного керівника виявляється в здатності утримувати агресивні думки та розумінні особливостей поведінки дітей.

Ставлення класного керівника до дітей має бути доброзичливим, щирим, відкритим та неформальним у взаємодіях, не приховуючись за маскою безособовості. Особистісний підхід у педагогічному процесі формування соціальної вихованості молодших школярів має базуватися на рівноправному діалозі. Як висловила В.Тернопільська: «У співпраці, під керівництвом, з чиеюсь допомогою дитина завжди може зробити більше й вирішити більш складні завдання, ніж самотійно...» [68, с. 243].

Молодший школяр може відчутти особистісний розвиток завдяки взаємодії в партнерському діалозі з учителем. Психолого-педагогічний аналіз підтверджує, що найбільш доцільним методом формування соціальної вихованості учнів молодшого шкільного віку у позаурочний час є педагогічний стиль, орієнтований на рівноправні психологічні позиції, толерантність, щирість, емпатійні відносини та діалог взаємодії.

Вчителі, намагаючись морально виховувати учнів початкової школи, часто висловлюють власні переконання, що, проте, може стати неефективним, оскільки у дітей розвивається імунітет до таких впливів. Відтак, ефективним методом виховання соціальної вихованості молодших школярів може бути спільне обговорення морально-етичних ситуацій.

Л. Кольберг, американський психолог, висловлював думку, що перехід від одного етапу морального розвитку до іншого можливий лише тоді, коли особа зіткнеться з поглядами, які відрізняються від її власних, і внаслідок цього буде шукати більш обґрунтованих аргументів [39]. М. Блатт, розвиваючи цю ідею, прийшов до висновку, що, якщо особі систематично демонструвати моральні судження, які перевищують її поточний етап

морального розвитку, то вона поступово переконається в їхній справедливості і розумності, що сприятиме переходу на вищий рівень моральних роздумів [39].

При аналізі досліджень вчених можна визначити, що на найкращий результат у формуванні соціальної вихованості у молодших школярів впливають колективні обговорення. Особистісні цінності збагачуються завдяки переходу на більш високий рівень смислових утворень, які раніше можуть виступати як регулятори діяльності та спілкування суб'єкта, але набувають ціннісного статусу в результаті зосередження особистих зусиль на власній сфері значень.

Книги В. Сухомлинського, такі як «Для батьків» та «Батьківська педагогіка», стали невід'ємними канонами сімейного виховання. У своїх роботах В. Сухомлинський звертався до батьків і підкреслював, що «залишити позитивний слід на землі, стати неповторним, можна, навіть не будучи видатною особистістю. Він підкреслював, що самоствердження досягається через виховання гарних дітей, які стають гарними громадянами, синами або дочками, батьками для своїх власних дітей. Це вимагає від батьків великих зусиль, майстерності, мистецтва та життєвої мудрості, але при цьому приносить найвище щастя» [62].

Однією з ключових складових Концепції «Нова українська школа» є педагогіка партнерства, яка базується на взаємодії між учнем, вчителем і батьками. У цьому підході акцент робиться на спілкуванні, взаємодії та співпраці між всіма учасниками освітнього процесу. Виокремлюють формальне спілкування (заздалегідь заплановані зустрічі) та неформальне спілкування (випадкові розмови, коли вчитель може невимушено вислухати батьків) [30].

Існують два основні напрямки успішної співпраці:

- Постійна, ясна і взаємна комунікація є необхідною у сучасних умовах. Ця взаємодія може відбуватись не тільки під час особистих зустрічей,

але і через телефон, соціальні мережі, месенджери, електронні листи та інші технологічні засоби.

- Залучення батьків до освітнього процесу може приймати різноманітні форми.

Під час батьківських зборів важливо розуміти, що учасники повинні відчувати задоволення як від процесу, так і від результату. Збори сприяють розвитку культури співпраці між вчителем, школою та батьками. Визначення мети зборів і отримання відповіді на питання «Для чого ми зібралися?» допомагає чітко визначити очікувані результати, які повинні бути досягнуті. Далі слід визначити відповідальних осіб та спланувати процес.

Основною метою проведення перших батьківських зборів є інформування батьків щодо проєкту Державного стандарту початкової школи. Тема зборів обрана такою, що відображає значення участі батьків у Новій Українській Школі – «Значення батьків у Новій Українській Школі». Очікувані результати включають:

- Отримання інформації про очікування батьків щодо їхньої участі в житті Нової Української Школи.
- Подання інформації батькам щодо можливих методів їх залучення до навчально-виховного процесу (участь у проведенні занять, плануванні шкільного середовища, розробці навчальних матеріалів тощо).
- Отримання згоди окремих батьків на участь у навчально-виховному процесі.
- Визначення теми, часу і місця проведення наступних батьківських зборів.

Теми для наступних зборів можуть включати «Роль сім'ї у вихованні підростаючого покоління: сімейні традиції», «Виховання лідера в дитині», «Допомога дитині впоратися з емоціями», «Свідома дисципліна у вихованні», «Навчання молодших школярів взаємодіяти» і «Волонтерство».

Зустрічі вчителів з батьками в індивідуальному форматі мають велике значення і не повинні занепадати. Рекомендується проводити їх частіше, а не обмежуватися двічі на рік, дотримуючись принципів взаємоповаги та

конфіденційності. Уважно слухати і підтримувати батьків у спілкуванні, а в кінці зустрічі підкреслити ключові пункти розмови і досягти згоди.

Інші форми комунікації можуть бути різноманітними:

- Тижневі або місячні інформаційні бюлетені, які включають інформацію про всі події, в яких беруть участь діти.
- Зустрічі груп батьків, які можуть об'єднуватися для планування волонтерських заходів для класу чи школи.
- Обмін книгами між батьками та вчителями, де можна обмінюватися книгами про цікаві підходи до навчання та виховання дітей, супроводжуючи це організацією дискусійних груп.
- Святкові заходи, в які можуть бути включені діти, вчителі і батьки, можна організовувати за різними приводами, такими як історичні події, важливі для громади, сезонні святкування та інші [106; 156].

Таким чином, до ефективних педагогічних умов виховання соціальної вихованості молодших школярів відносимо: спрямованість виховної діяльності на забезпечення конструктивної взаємодії молодших школярів; вияв педагогічної підтримки молодших школярів щодо вияву соціальної вихованості на основі партнерської взаємодії; підготовку педагогів до формування соціальної вихованості молодших школярів.

Виховання молодших школярів вимагає комплексного підходу та уваги до різних аспектів їхнього розвитку. Важливою складовою є виховна діяльність, спрямована на підтримку конструктивної взаємодії між учнями, вияв педагогічної підтримки для розвитку соціальної вихованості та підготовку педагогів до формування соціальної вихованості. Важливо пам'ятати, що виховання має глибокий вплив на майбутнє дитини і визначає її роль у суспільстві. Педагогічний процес вимагає постійного вдосконалення та співпраці між вчителями, батьками і учнями, щоб створити оптимальне середовище для розвитку соціальної вихованості та формування цінностей, які сприятимуть становленню повноцінної особистості.

Висновки до другого розділу

У розділі проведено аналіз сформованості соціальної вихованості у молодших школярів та обґрунтовано педагогічні умови для формування цього феномену. Для визначення рівнів сформованості кожного компоненту були встановлені відповідні критерії, такі як «ціннісний» для емоційно-ціннісного компоненту, «інтелектуальний» для когнітивного, та «поведінковий» для практичного.

Упорядковано ієрархічну структуру показників критеріїв сформованості соціальної вихованості молодших школярів. Показником ціннісного критерія є відношення до цінностей оточуючого середовища та самопізнання, позитивна мотивація для вияву соціальної вихованості в поведінці та щоденній діяльності, а також наявність розвинутої емпатії.

Щодо інтелектуального критерію, визначено знання про соціальні аспекти особистості, такі як лідерство, партнерство, та усвідомлення їх необхідності в повсякденному житті. Також враховано знання про соціальні норми та стилі поведінки, що прийняті у суспільстві.

Поведінковий критерій включає свідомо регульовану активну поведінку та діяльність, базовану на соціально-значущих нормах. До показників також входить відповідальність та розвинуті соціальні та комунікативні уміння.

Розроблено та визначено рівні сформованості соціальної вихованості молодших школярів у виховній діяльності: високий, середній, початковий.

Спостереження за дітьми та аналіз діагностування батьків підтверджують, що розвиток емоційної сфери у молодших школярів та домінування певного типу емоційності впливають на формування у них основ ціннісного ставлення до взаємодії з іншими вихованцями.

Аналіз результатів стосовно стану формування соціальної вихованості молодших школярів підтверджує наявність достатньо оснащеного предметно-просторового середовища та кадрової бази для формування основ соціальної вихованості у виховній діяльності в закладах. Початкові школи володіють

цінними традиціями, пов'язаними із дотриманням соціальних норм і правил, та організують виховну роботу. Однак потенціал освітнього процесу початкової школи щодо формування соціальної вихованості молодших школярів не повністю використовується через відсутність єдиних методологічних засад і наступності в роботі, брак методичного забезпечення виховного процесу та низький рівень підготовки педагогічних працівників та батьків до вирішення завдань щодо формування соціальної вихованості молодшого школяра у виховній діяльності.

Аналіз наукових досліджень дозволяє зазначити, що процес формування соціальної вихованості молодших школярів у виховній діяльності включає сукупність умов, таких як педагогічні, психологічні та соціологічні аспекти. Ці умови спрямовані на соціалізацію, вияв вихованості молодших школярів, покращення їх самопочуття та настрою, а також створення сприятливих умов для їх розвитку та саморозвитку, підвищення адаптаційних можливостей та формування мотивації щодо соціальної вихованості.

Визначено та проаналізовано педагогічні умови формування соціальної вихованості молодших школярів у виховній діяльності. Зокрема, акцент зроблено на спрямованості виховної діяльності на забезпечення конструктивної взаємодії молодших школярів, вияві педагогічної підтримки молодших школярів для вияву соціальної вихованості на основі партнерської взаємодії та підготовці педагогів до формування соціальної вихованості молодших школярів.

ВИСНОВКИ

У рамках кваліфікаційної роботи проведено теоретичний аналіз проблеми формування соціальної вихованості молодших школярів у контексті Нової української школи. Результати нашого дослідження свідчать про успішність вирішення визначених завдань та дають підстави для формулювання таких висновків:

1. Шляхом аналізу філософських та психолого-педагогічних джерел було досліджено стан проблеми формування соціальної вихованості молодших школярів у виховній діяльності. Виявлено, що категорія «соціальне виховання» використовується для характеристики соціального значення певного явища для суспільства і людини. Соціальна вихованість розглядається як особливий тип світоглядної орієнтації особистості.

2. Підкреслено, що при модернізації змісту освітнього процесу проблема формування соціальної вихованості молодших школярів у виховній діяльності початкової школи набуває особливої актуальності. У роботі акцентовано на змістовій характеристиці ключових понять, таких як «соціальний», «вихованість», «діяльність», «соціальне виховання». Стверджено, що соціальна вихованість виявляється у ставленні особистості до навколишнього світу, у мотивах та цінностях, які її направляють у її діях та поведінці.

Соціальну вихованість молодшого школяра розглядаємо як інтегровану якість, що включає його знання життя та соціальний досвід, що проявляється в самореалізації, активній життєвій позиції, конкретних життєвих ситуаціях, здатності взяти на себе відповідальність за себе та інших, враховуючи соціальні норми та цінності.

На основі теоретичного аналізу різних педагогічних концепцій та практичного професійного досвіду роботи у початковій школі підтверджено, що організацію виховної діяльності в початковій школі слід реалізовувати через:

- урахування специфічних особливостей різних видів діяльності;

- поєднання навчальної та ігрової діяльності;
- об'єднання дітей різного віку;

Забезпечення психологічного комфорту, створення атмосфери доброзичливості та надання дітям можливості звертатися до дорослих у ситуаціях невизначеності сприяє відчуттю захищеності та довіри.

Визначено змістову структуру соціальної вихованості молодших школярів, що включає емоційно-ціннісний, когнітивний та практичний компоненти, що виконують спонукальну, оцінно-результативну, гностичну та діяльнісну функції.

Відповідно до визначених компонентів обґрунтовано критерії сформованості соціальної вихованості молодших школярів із відповідними показниками, а саме: ціннісний (ціннісне ставлення до оточуючих та себе; позитивна мотивація до вияву соціальної вихованості у поведінці, повсякденній діяльності; розвинута емпатія); інтелектуальний (знання про лідерство, партнерство та усвідомлення необхідності їх вияву у повсякденній життєдіяльності; соціальні норми, стилі поведінки, прийняті у соціумі; комунікативні властивості особистості); поведінковий (свідомо регульована активна поведінка, діяльність на основі соціально-значущих норм; відповідальність; розвинуті соціальні, комунікативні уміння та навички). На основі визначених критеріїв та їх показників охарактеризовано три рівні сформованості соціальної вихованості молодших школярів: високий, середній, початковий.

Результати констатувального етапу експерименту показали такий розподіл сформованості соціальної вихованості: 36,4% молодших школярів виявили середній рівень, 32,1% – початковий, учнів із високим рівнем сформованості означеної якості констатовано 31,5%.

3. На підставі аналізу експертних оцінок вчителів-практиків були розглянуті та визначені педагогічні умови, які сприяють ефективному формуванню соціальної вихованості молодших школярів у виховній діяльності:

1. Орієнтація виховної діяльності на створення конструктивної взаємодії молодших школярів.
2. Надання педагогічної підтримки молодшим школярам у вияві соціальної вихованості на основі партнерської взаємодії.
3. Підготовка педагогів до формування соціальної вихованості молодших школярів.

У процесі дослідження стану соціального виховання молодших школярів в умовах Нової української школи було виявлено ряд ключових аспектів, які впливають на ефективність цього процесу. Спостереження та аналіз діагностування вказали на те, що розвиток емоційної сфери дітей та тип емоційності суттєво впливають на формування ціннісного ставлення до взаємодії з іншими учнями.

Щодо стану формування соціальної вихованості молодших школярів, було визначено, що заклади мають необхідне предметно-просторове середовище та кадрову базу для ефективного впливу на цей процес. Однак несумлінне використання потенціалу освітнього процесу, відсутність єдиних методологічних засад і наступності, а також брак методичного забезпечення та низький рівень підготовки педагогічних працівників та батьків перешкоджають повному розкриттю можливостей системи виховання в початковій школі.

Отже, соціальне виховання молодших школярів у нових умовах вимагає системного підходу, вдосконалення методологічного та методичного забезпечення, а також підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та активної участі батьків у цьому процесі. Лише цілісна, компетентна і партнерська взаємодія всіх сторін освітнього процесу дозволить досягти високих результатів у формуванні соціальної вихованості молодших школярів в умовах сучасної української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєенко Т.Ф. Концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. № 21 (1). С.33-47.
2. Альохін М.М. Роль тьютора приватної школи у соціальному становленні особистості молодшого школяра // Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Київ. 2020. С.6-8.
3. Альохін М.М. Теорія та практика тьюторського супроводу соціального розвитку молодших школярів приватних закладів освіти. Вісник університету імені альфреда нобеля. «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2020. №1 (19). С.8-17.
4. Анохін Є.В. Формування творчих здібностей школярів у процесі колективної пізнавальної діяльності. Педагогіка і методика навчання і виховання. Проблеми розвитку творчої особистості: зб. наук. Суми: Мрія 1, ЛТД, 1997. 272 с.
5. Базильчук Л.В. Організація позакласної роботи в загальноосвітній школі як педагогічна проблема // Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти: матеріали доп. Всеукраїнської наук.-практ. конф., Черкаси, 24-25 квітня 2008 р. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. С. 4-5.
6. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
7. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
8. Бех І.Д. Виховання особистості в соціогенетичному дискурсі. Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді): зб. наук. праць. Київ: ВІРА інсайт, 2001. Кн. 1. С. 3-8.

9. Бібік Н.М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. Початкова школа. 2010. № 9. С. 1-4.
10. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): монографія. Вибрані твори: у 5 т. Львів: Сполом, 2010. Т. 2. 356 с.
11. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчальний посібник. Вибрані твори: у 5 т. Львів: Сполом, 2010. Т. 3. 420 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусела. Ірпінь: ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
13. Воронцова Т.В. Ключові компетентності та ключові життєві навички в контексті викликів сучасного світу. Освіта і здоров'я підростаючого покоління: зб. наук. праць в 2 ч. К., 2018. № 2, ч. 1. С. 13-17.
14. Гадалова І.М. Формування основ соціальної активності молодших школярів засобами мистецтва. Київ: Український обрій, 2007. 190 с. 53.
15. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання. Київ: Основи, 1994. 415 с.
16. Герлянд Т. Соціальний розвиток молодшого школяра. Педагогічна газета. 2006. № 6. С. 3.
17. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376с.
18. Грабовська С.Л., Чолій С.М. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2010. Т. XII. Ч. 1. С. 171-181.
19. Дресвянникова А. Степанюк К. Теоретичні аспекти формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах НУШ // Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи: матеріали четвертої науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців та студентів. Випуск 5. Бердянськ, Вінниця, Івано-Франківськ, Кам'янець-Подільський, Київ, Кропивницький, Полтава, Умань, 2018. 145с.
20. Енциклопедія освіти / за ред. В.Г. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040с.

- 21.Єрмаков І.Г. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХІ століття. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб. / за ред. Н. І. Софій та ін. Київ, 2000. С. 58-72.
- 22.Зайцева А.В. Творча самореалізація: теоретичні засади. Мистецтво та освіта. 2007. № 4. С. 24-28.
- 23.Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 № 2145-VIII : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 18.08.2017).
- 24.Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 13.07. 2020 р. № 463-IX: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.08.2020).
- 25.Кирилюк С.Д. Формування соціальної активності учнів молодших класів в умовах нової української школи // Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи. Матеріали II-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. м. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2019. 262 с.
- 26.Кириченко В.І. Сучасні домінанти у формуванні просоціальної поведінки учнів закладів загальної середньої освіти // Особистість у просторі виховних інновацій: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 р. Івано-Франківськ, 2018. С. 142-147.
- 27.Киричук О.В., Коберник О.М. Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу школи: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 106 с.
- 28.Кобзар Б.С. Позакласна та позашкільна виховна робота. Київ: Знання, 1973. 46с.
- 29.Концепція національно-патріотичного виховання. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf> (дата звернення: 16.08.2019).
- 30.Концепція Нової Української Школи. Концепція розвитку позашкільної освіти: веб-сайт. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova_ukrainskashkola-compressed.pdf (дата звернення: 20.08.2018).
- 31.Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989. 608 с

32. Корієв М.Н., Коваленко А.В. Соціальна психологія. Київ, 1995. 304 с.
33. Кремень В.Г. Загальні принципи соціального розвитку дитини в сучасній системі освіти аспекти. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. С. 105-111.
34. Критерії та показники вихованості. Педагогічна психологія: навч. посіб. / Л. М. Проколієнко та ін. ; за ред. Д.Ф. Ніколенка. Київ: Вища школа, 1991. С. 56-60.
35. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія. Київ: КМПУ. 2003. С.45
36. Лавренко О. Формування соціальної активності підлітків шляхом використання виховного потенціалу педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. Рідна школа. 2012. № 7. С. 54-57. 122.
37. Лепіхова Л.А. Соціально-психологічна компетентність у поведінці особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2006. № 2. С. 65-69.
38. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоритичні основи виховання і навчання: навч. пос. Харків, 2002. С. 126-174.
39. Макарова Л., Гах Й. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури. 2005. 340с.
40. Мудрик А.Б. Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження. Вісник чернігівського національного педагогічного університету. 2011. № 2. Вип. 94. С. 26-29.
41. Ніколаєску І.А. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: наук.-мет. посіб. Черкаси, 2014. 76 с.
42. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za red. Бібік Н.М. Київ: Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
43. Орбан-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія: навч. пос. Київ: Академвидав, 2005. 448 с.
44. Оржеховська В. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі. Педагогіка і психологія. 1996. № 4. С. 25-31.

- 45.Петрушенко В.Л. Онтологія соціального поняття та зміст соціальних якостей: навч. посіб. Вид. 4-те, стереотипн. Львів: «Новий світ»-2000». 2006. С. 451-456.
- 46.Петько Л.В. Державний стандарт початкової освіти у ракурсі формування соціальної активності дитини. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогіка. Бердянськ, 2018. № 1. С. 92-97.
- 47.Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти: постанова Кабінету міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. Офіційний вісник України. 2011. № 33. 1378 с.
- 48.Про національну доктрину розвитку освіти: Указ президента України від 17 квітня 2002 р. № 347. Офіційний вісник України. 2002. 3 травня.
- 49.Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ. 2018. 40с.
- 50.Проект «Початкова школа: освіта для життя». Початкова школа: освіта для життя: веб-сайт. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/201709-19/7991/nmo-1180.pdf> (дата звертання: 27.09.2018).
- 51.Радул В.В. Соціалізація й розвиток особистості. Шлях освіти. 2006. № 2. С.7-13.
- 52.Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 2-х кн. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. 272с.
- 53.Русова С.Ф. Нова школа. Київ: Українська школа, 1917. 20с.
- 54.Савченко М.В. До проблеми формування основ життєвої компетентності у дітей старшого дошкільного віку: зб. наук. пр. УДПУ ім. Павла Тичини / за ред. М.Т. Мартинюка. Умань, 2007. Ч. 2. С. 185-191.
- 55.Сковорода Г.С. Пізнай у собі людину / пер. М. Кашуби, пер. поезії В. В. Войтовича. Львів: Світ, 1995. 225 с.
- 56.Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за ред. І. Д. Звереві. Київ, 2008. 336с.
- 57.Соціологія: словник термінів і понять / Біленький Є.А. та ін.; за ред. ЄА. Біленького і М.А. Козловця. Київ: Кондор, 2006. 370 с.

58. Степаненко Л.М. Деякі аспекти формування соціальної активності школярів. Соціальна педагогіка і адаптивність особистості. 1994. 584 с.
59. Сухомлинський В.О. Вибрані педагогічні твори: у 3 т. Педагогіка, 1980. 301с.
60. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. Вибрані твори в п'яти томах. Київ. 1976-1977. Т. 1. 403 с.
61. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Вибрані твори в п'яти томах / за ред. О.Г. Дзевєріна та ін. Київ. 1977. Т. 3. 671 с.
62. Сухомлинський В. О. Як виховувати справжню людину. Вибрані твори в п'яти томах. Київ. 1976-1977. Т. 2. С. 149-416.
63. Тадаєва А.В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі: автор. ... канд. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка. Харківська державна академія культури. Харків, 2016. 15 с.
64. Тернопільська В.І. До питання виховання учнів молодшого шкільного віку. Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку. 2014. С. 109-112. 221.
65. Тернопільська В.І. Моральна свідомість особистості: теоретикотехнологічний аспект. Вища освіта: досвід і перспективи. Черкаси, 2015. С. 193-214.
66. Тернопільська В.І. Особливості виховання толерантності у дітей молодшого шкільного віку. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2014. № 82. Ч. 1. С. 66-71.
67. Тернопільська В.І. Підготовка вчителя до формування соціальної компетентності учнів підліткового віку у позаурочній діяльності. Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри. Київ: КУ ім. Б. Грінченка, 2015. С. 207-242.
68. Тернопільська В.І. Соціально-комунікативні культури школяра: шляхи сходження: монографія. Житомир: ПП Рута. 2008. 300 с.

69. Тернопільська В.І. Справедливість та її сутнісні характеристики: наук.метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2013. № 75. С. 60-64.
70. Тернопільська В.І., Литвиненко О.Г., Пономарьова О.Ю. Толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості. Topical issues of social pedagogy: collective monograph. Barbados. 2017. С. 135-153.
71. Ткачук М.М. Роль виховного середовища у національному вихованні особистості. Збірник наукових праць. Умань: УДПУ ім. Павла Тичини. 2007. № 22. С. 180-186.
72. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука; НАН України Інститут філософії ім. К.С. Сквороди. Київ Абрис. 2002. 742 с.
73. ШІСТЬ ЦЕГЛИНОК в освітньому просторі школи: методичний посібник: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainskashkola/LEGO/tseglinok-kviten-2018-web.pdf> (дата звернення: 22.08.2017).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості
соціальної вихованості молодших школярів**

Анкета «Який я?»

Ти хлопчик чи дівчинка? _____

Скільки тобі років? _____

Напиши про свої хороші вчинки _____

Чи вчиняв ти погані вчинки? _____

Любиш спілкуватися? _____

Який настрій у тебе найчастіше після закінчення уроків? Обведи.

Які твої вподобання у вільний час? _____

Методика «Я і моє оточення»

1. Хто, на твою думку, найкраще тебе розуміє?

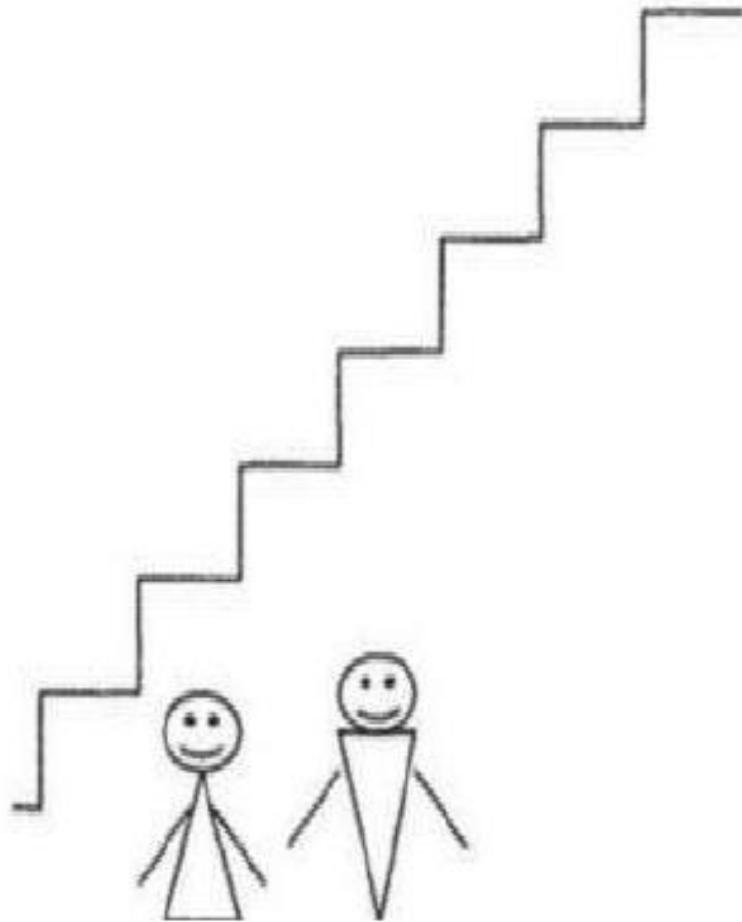
1. У тебе багато друзів? Обведи.

2. Напиши імена тих, кому довіряєш _____

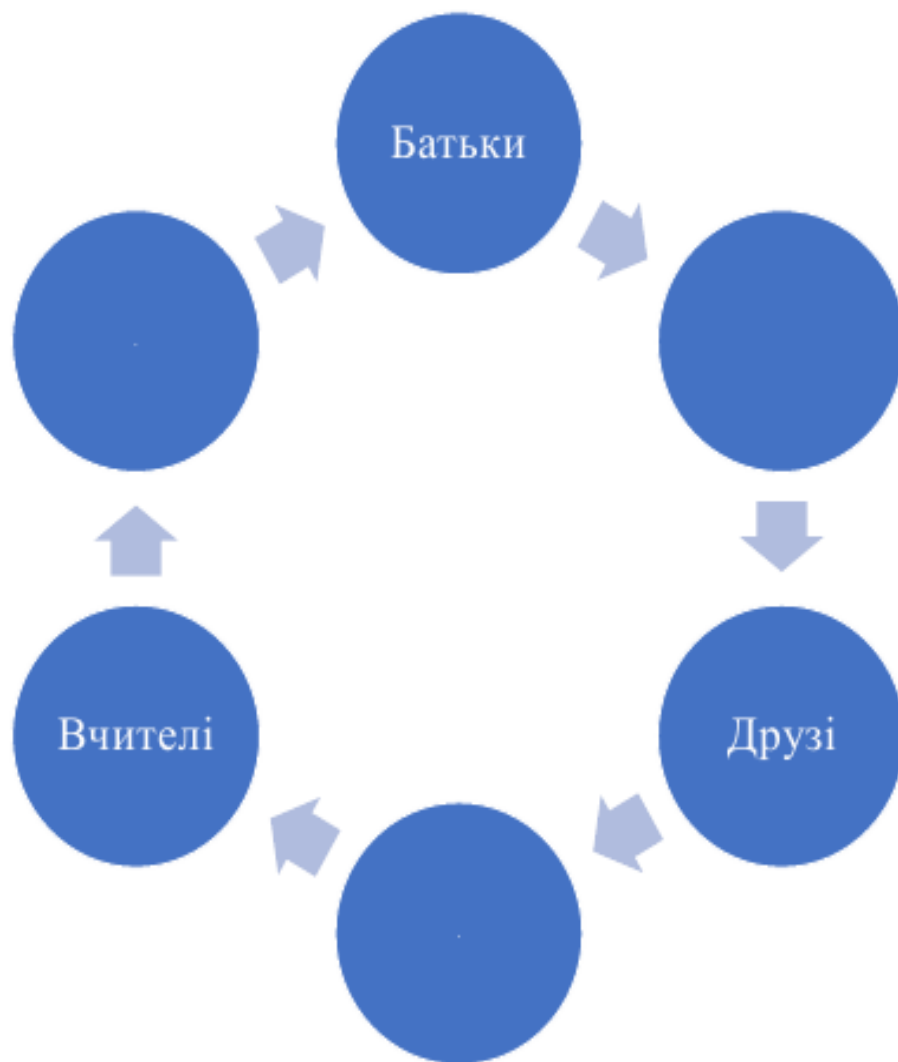
Методика «Сходишки»

Інструкція: перед тобою сходинки, уяви на якій з них ти. Намалюй.

Методика «Де я?»

Інструкція: познач себе в будь-якому порожньому колі.

Тест «Моя сім'я»

Інструкція: намалюй сім'ю в якій ти живеш.

Анкета учня початкової школи (розроблена В. Тернопільською)

Інструкція:

1. Які на вашу думку, із перерахованих якостей людини є важливими у спілкуванні, встановленні міжособистісних взаємин? Підкресліть.

- привітність - чесність
- дружелюбність - справедливість
- культура мовлення - комунікабельність
- доброта - люб'язність
- стриманість - чуйність
- терплячість - ввічливість
- здатність до співпереживання - працелюбність
- вміння слухати - поступливість
- товариськість - відповідальність

2. Який зміст ви вкладаєте в поняття:

ввічливість _____

дружелюбність _____

поступливість _____

стриманість _____

терплячість _____

чуйність _____

культура мовлення _____

комунікабельність _____

3. Дотримуватися культури спілкування у взаєминах необхідно щоби:

а) задовольнити свою потребу у спілкуванні, взаємодії з ровесниками, рідними, вчителями;

б) не створювати незручностей іншим, не псувати їм настрій;

в) уникнути неприємних ситуацій;

г) завоювати позитивне ставлення оточуючих;

д) задовольнити вимоги батьків, вчителів;

Обери одну відповідь.

Ваш варіант _____

**Анкета для батьків щодо визначення ними ступеню вираженості
особистісних якостей у дітей (за В. Тернопільською)**

Які з наведених далі якостей розвинені у вашої дитини слабо (підкресліть однією лінією); потребують удосконалення (підкресліть двома лініями); розвинуті (підкресліть хвилястою лінією); виражені гіпертрофовано (підкресліть двома хвилястими лініями)?

1. Активність.	21. Кмітливість.
2. Упертість.	22. Допитливість.
3. Наполегливість.	23. Винахідливість.
4. Витримка.	24. Комунікабельність.
5. Витривалість.	25. Передбачливість.
6. Ввічливість.	26. Самоконтроль.
7. Організованість.	27. Самооцінювання.
8. Сумлінність.	28. Поступливість.
9. Працелюбність.	29. Самокритичність.
10. Чесність.	30. Уважність.
11. Зібраність.	31. Спостережливість.
12. Справедливість.	32. Дружелюбність.
13. Принциповість.	33. Уява.
14. Чемність.	34. Терплячість.
15. Відповідальність.	35. Культура мовлення.
16. Стриманість.	36. Охайність.
17. Доброзичливість.	37. Товариськість.
18. Довірливість.	38. Здатність до самоаналізу.
19. Чуйність.	39. Послідовність.
20. Співчутливість.	40. Творчість.

Заняття «Я – школяр»

Дружнє коло.

Станьте в коло та передаючи один-одному квітку попросіть дітей назвати своє ім'я.

Рольова гра «Моя школа».

Запитайте що таке школа? Чи подобається дітям у школі? Чи з задоволенням вони йдуть до школи? Чого чекають у новому навчальному році? Хто б хотів, щоб тривали канікули?

Запропонуйте учням допомогти переконати дітей які не хочуть до школи в тому, що у школі цікаво, можна багато чому навчитися та цікаво провести час.

Пари для діалогу можна дібрати таким способом: учні виходять на вільний від столів простір класу, діляться на чотири групи обираючи пору року відповідну своєму дню народження. Діляться ідеями з учасниками групи. Запросіть кількох учнів поділитися власними або зібраними під час гри ідеями з усім класом.

Створення інтелектуальної карти «Моя школа». З'ясуйте з дітьми, хто/що оточує їх у школі? Школа – це осередок лише для дітей?

Проведіть гру «Шкільна павутинка», діти задумують професію працівника школи. Починає дитина, яка стоїть з клубком ниток, звертаючись до дитини поруч, наприклад, «Я – вчитель початкових класів (бібліотекар, медсестра), я тобі потрібен?» (школяр відповідає, подаючи свої аргументи). Якщо дитина погоджується, йому передають клубок, початок нитки залишаючи у себе. Попросіть учнів поділитися думками чи важливий взаємозв'язок між усіма, хто перебуває у школі.

LEGO – конструювання «Школа майбутнього»

Заняття «Моя школа. Мій клас»

Дружнє коло.

Для створення гарного настрою попросіть сказати комплімент тому, хто стоїть зліва від дитини, при цьому звертаючись одне до одного на ім'я.

Для створення позитивного настрою запропонуйте гру: «ланцюжком» розказати про себе починаючи фразою: «Якби мій капелюх розмовляв, він сказав би що я ...» (підготуйте відповідний реквізит). Дайте дітям час на те, щоб подумати.

Квест «Таємниці моєї школи».

Організуйте різні станції. Запросіть батьків, старшокласників або працівників школи для допомоги.

Розділіть дітей на групи за допомогою листівки (малюнка), розрізаної на 4 частини довільним способом. Кожна команда отримує свій маршрутний лист.

Нагадайте про правила поведження під час квесту.

Обговоріть після квесту які приміщення відвідали діти і як називаються люди, які в них працюють. Запропонуйте учням намалювати приміщення, яке сподобалось найбільше. Подаруйте разом малюнки тим, кому вони присвячені.

Попросіть дітей поділитися своїми почуттями та емоціями від прослуханого, побаченого на сьогоднішньому занятті.

Заняття «Як почуватися комфортно у класі?»

Дружнє коло.

Пограйте в гру «Кінострічка». Вчитель оголошує назву фільму, який буде створюватись: «Наш клас». Наступна дитина повторює сказане і додає своє слово, розвиваючи сюжет. Наприклад: «Наш клас дружний». Кожна дитина повторює всі слова, сказані до нього і додає нове розвиваючи сюжет. Граємо, доки у сценарії не наступить логічний кінець фільму.

Вправа «Погоджуюсь – не погоджуюсь». Діти діляться на групи. Роздайте кожній групі набір малюнків або фотографій і попросіть роздивитися зображене на них та пояснити, чи погоджуються з зображеними діями в класній кімнаті. Діти обгрунтовують свої думки.

Розкажіть про осередки класу. Запитайте в дітей, який осередок для них найцікавіший.

Обговоріть правила безпеки в класі. Дайте час дітям помріяти над ідеальним класом. Спільно складіть правила поведінки вашого класу. Запишіть їх на плакаті, оформіть їх разом з дітьми та розмістіть на видному місці.

Запропонуйте учням вирізати сонце та написати на кожному промінчику свої асоціації, що стосуються класу. Прикріпіть їх до стіни, утворіть колаж з сонечок.

Заняття «Як нам стати спільнотою?»

Дружнє коло.

Для створення приємного настрою пограйте з дітьми в гру «Підкажи слівце». Запитайте у дітей: «Як називаємо людей, що вас навчають?», «Як називаємо тих хто навчається?».

Продовжуйте гру переглядом малюнків із розмаїттям людей та спільнот. Доберіть назву до кожного малюнка. Знайдіть що між ними спільне та відмінне. Зробіть висновок, що кожна людина унікальна, маємо свої відмінності, але творимо спільноту.

Запитайте у дітей про їх захоплення (читання, малювання, танці, плавання). Об'єднайте їх у міні спільноти за улюбленими заняттями.

Обговоріть чи можна наш клас назвати спільнотою? Попросіть дітей обґрунтувати свою думку.

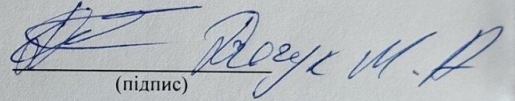
Найчисельнішою спільнотою у світі є люди об'єднані за національною ознакою. Однією з таких спільнот є українці. Що нас об'єднує?

Можна переглянути ролик. https://youtu.be/b_svQytljU

Виготовлення колажа «Наші вподобання».

Запропонуйте кожному учневі обвести та вирізати свою долоньку на якій написано/намальовано його вподобання. Приклейте долоньки об'єднуючи їх одна з одною. Це буде символ класної спільноти.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис)